

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FORTID OG NUTID

TIDSSKRIFT FOR KULTURHISTORIE
OG LOKALHISTORIE

UDGIVET AF
DANSK HISTORISK FÆLLESFORENING

BIND XV

JULI 1943

HÆFTE 1

H. HAGERUPS FORLAG — KØBENHAVN

BØGER INDSENDTE TIL REDAKTIONEN

- Axel Steensberg*: Den danske Bondegaard. Vi og vor Fortid Nr. 8. Udgivet af Historikergruppen. 148 S. (J. H. Schultz.) Pris 2,75 Kr.
- Albert Thomsen*: Holbæk Købstads Historie. Udgivet af Holbæk Byraad. 861 S. (E. Henningsens Bogh., Holbæk.)
- Schultz Danmarks Historie*. Hefte 37—49 og Bd. V—VI. (J. H. Schultz.) Pris 2,60 Kr. pr. Hefte (ialt er kommet ca. 73 Hefter à 64 S.).
- Kai Uldall*: Gammel dansk Fajence. En Oversigt med Signaturtavler. 71 S. + 7 Tavler. (Thaning & Appel.)
- Danmarks Kultur ved Aar 1940*. Udgivet af Det danske Selskab under Redaktion af *Svend Dahl*. VI Bd.: Religiøse Forhold — Folkeoplysning, 327 S. (Det danske Forlag, V. Boulevard 47, Kbh. V.)
- Paul-Erik Hansen*: Kejser Karl V og det skandinaviske Norden 1523—1544. 247 S. (Munksgaard.) Pris 15 Kr.
- P.-E. Hansen*: Povl Helgesens historiske Forfatterskab. 197 S. (Munksgaard.) Pris 12 Kr.
- P.-E. Hansen*: Studier over Forholdet mellem Hvitfeldts og Kragss Chr. d. 3's Historie. 100 S. (Munksgaard.) Pris 9 Kr.
- Oskar Lidén*: De flinteggade Benspetsarnas nordiska Kulturfåsar. Studier i anslutning till nya sydsvenska fynd. Skrifter utgivna av Kgl. humanistiska vetenskapssamfundet i Lund XXXIII. 142 S. (Gleerup, Lund.)
- Carl S. Petersen*: Det kongelige Biblioteks Haandskriftsamling. 56 S. (Munksgaard.) Pris 3 Kr.
- Arne Odd Johnsen*: Kristiansunds Historie. I. Halvbind. 298 S. (Barmans og Sverdrups Boghandler, Kristiansund, N.)
- Henning Høirup*: Ejby Kirke. Et Festskrift. 46 S. (Fyns Boghandels Forlag, Odense.)
- Axel Steensberg*: Ancient Harvesting Implements. A study in Archaeology and Human Geography. Nationalmuseets Skrifter, Arkæologisk-historisk Række I. 275 S. + 13 Plancher. (Gyldendal.)
- Anders Bæksted*: Runerne. Deres Historie og Brug. 138 S. (Nyt nord. Forlag.) Pris 6,75 Kr.
- E. Kroman*: Skriftens Historie i Danmark fra Reformationen til Nutiden. Udgivet af Dansk historisk Fællesforening. 91 S. (Hagerup.) Pris 6 Kr.
- Peter Skautrup*: Hardiske Mål II. Kildekritiske Forudsætninger. 1. Hæfte. 80 + 48 S. (Universitetsforl. i Aarhus.)

LOKALHISTORIE — RIGSHISTORIE.

Af *Albert Olsen.*

Enhver Faghistoriker, der beskæftiger sig med dansk Historie, gør før eller senere den Erfaring, at han for at skaffe sig det fornødne Overblik maa ty til Lokalhistorien. Aarsagerne hertil er mange, men lad mig først nævne en af de vigtigste — den Mangel paa Korrespondens, der raader mellem Centrallovgivning og lokal Administration. Hvis en Historiker f. Eks. paa Basis af Reskripter og Forordninger vil skildre dansk Nærings- og Socialpolitik, bliver Resultatet det slettest mulige, idet Centraladministrationens kategoriske Paabud næsten aldrig er blevet overholdt. Der er ingen anden Vej at gaa end foretage en Under søgelse af, hvorledes Udviklingen lokalt har artet sig, altsaa gennemgaa det lokale Arkivmateriale, der undertiden er sparsomt, men ofte endog meget givende. Og for at blive ved Byerne, hvad der er sagt om Nærings- og Socialpolitik gælder ogsaa en Række andre Foretelser. Nu er der i de senere Aar fremkommet Monografer over et Antal danske Købstæders Historie, men desværre kan man ikke sige, at Rigshistorien herved er blevet væsentlig beriget. Grunden hertil maa vel først og fremmest søges i den yderst traditionelle Opfattelse af Lokalhistoriens Omraade og Opgaver, endvidere i den sørgelige Kendsgerning, at adskillige af Forfatterne overhovedet ikke magter det Hverv, de har taget sig paa. Til at tilsløre dette Forhold bidrager i høj Grad de gennemgaaende alt for venlige Anmeldelser, der forekommer baade i den faglige og lokale Presse. Men disse mangelfulde Arbejder benyttes flittigt. Den, der skriver Rigshistorie, finder tit en Op-

lysning hist og en anden her i de lokalhistoriske Arbejder. Af hvad han paa den Maade har plukket sammen, drager Forfatteren saa »almengyldige« Slutninger. Det er en yderst farlig Metode; hvad der har Gyldighed i Aalborg gælder ikke altid i Nakskov. Det Stykke »Danmarkshistorie«, som opstaar paa denne Maade, har ikke Krav paa større Respekt, rent bortset fra, at mange af de »Kendsgerninger«, der tages fra lokalhistoriske Arbejder, er mere end tvivlsomme, undertiden positivt urigtige.

Fra Købstadhistorierne — med Undtagelse af ganske enkelte, jeg skal ikke her nævne Navn — er der alt for lidt at hente til Belysning af Righistorien. Vigtige Sider af Borgerstandens Historie i Danmark er endnu saa godt som ukendte. Bypatriciatets, navnlig Købmandsstandens og Raadsaristokratiets Oprindelse og slægtsmæssige Stabilitet samt dets Forbindelse med Bureaukreatiet er aldrig ordentlig undersøgt, hvad der findes hist og her, er i det hele kun spredt Fægning. En til Bunds gaende Undersøgelse af Grundlaget for Bypatriciatets Magt — Handelen — i det 16.—18. Aarhundrede er aldrig foretaget — ikke for een eneste dansk By — her tænkes baade paa den indenlandske Handel (Forholdet mellem Bondehandel, Handel med Adelen og Handel med Kronen) og Udenrigshandelen. Til Studiet af disse Forhold findes et betydeligt, om end for de enkelte Byer noget ujævnt Materiale i vore Landsarkiver, tildels i Rigsarkivet samt i hollandske og nordtyske Arkiver. Et udmærket Indblik i Varebeholdningernes Art og Omfang, Arten af Kreditorer og Debitorer (Adelige, Bønder, inden- og udenlandske Købmænd) samt Kendskab til de næsten udforskede Handelssædvaner giver saaledes en systematisk Gennemgang af Tingbøger, Dombøger, Raadstueprotokoller og Købmandsskifter. I de enkelte Raadstuearkiver og i Landsarkiverne findes endvidere et righoldigt Stof til Belysning af Kapitalforholdene, derunder selve Kapitalakkumulationen og dens forskellige Former. I Skøde- og Panteprotokoller samt Kæmnerregnskaber, Skattelister og Tingbøger m. m. ligger et værdifuldt og næsten uudnyttet Stof til en videnskabelig Behandling af Jordpolitikken (herunder Købstadslandbrug og Jordrenten). Over Forvaltningen af Købstæderne foreligger der mange

Studier, men langt fra nok eller tilstrækkelig dybtgaaende til at give en fyldestgørende Skildring af dansk kommunal Lokaladministration. Hvad der er lavet af Studier over Bypatriciatets kulturelle Niveau og borgerlige Kultur ligger ogsaa saa spredt og tilfældigt, at det er umuligt at give en Fremstilling af generel Karakter. For at kunne gøre dette, maa der iværksættes en Række lokalhistoriske Undersøgelser, af særlig Værdi vil det her være at foretage en Gennemgang af Skifterne, herunder navnlig af Bogsamlinger, Malerier, »Skilderier«, Møbler og andet Inventar, samt af den borgerlige Arkitektur.

At foretage saadanne grundlæggende Undersøgelser overstiger naturligvis langt een Mands Kræfter. Skal man naa saa vidt, at man som Faghistoriker blot med nogenlunde god Samvittighed kan staa inde for Kvaliteten, maa Arbejdet organiseres, hvert Fænomen undersøges lokalt og grundigt, før en almindelig Skildring af det danske Bypatriciat kan udarbejdes. Det vil med andre Ord sige, at et Problem helst maa undersøges særskilt for *hver* By, hvor Materiale foreligger i tilstrækkeligt Omfang, og under alle Omstændigheder for saa stort et Antal Købstæder, at man derved stærkt begrænser Muligheden for Fejlkilders Indflydelse paa de generelle Slutninger, som drages og altsaa bliver til almindelig Rigshistorie. Hvad eksempelvis er sagt om Bypatriciatet gælder ogsaa andre fundamentale Spørgsmaal inden for dansk Historie. Det danske Haandværks Historie er for at tage et andet Eksempel aldrig skrevet. Der foreligger adskillige Lavsskraaer trykt samt en Række Monografier over enkelte Lav, adskillige er gode eller jævnt gode, mens andre bærer Vidne om gruppvækkende Uvidenhed hos Forfatteren, og for de sidste 60 Aar desuden en Række Fagforeningsskrifter af mere eller mindre inferior Art, endvidere en ubetydelig Bog om det danske Haandværks Historie. Tiden efter 1857 er behandlet i nogle Skrifter, som Institutet for Historie og Samfundsøkonomi har Fortjenesten af at have taget Initiativet til. De almindelige historiske Betragtninger, der de forskellige Steder fremsættes om Tiden til 1857, er imidlertid praktisk talt alle urigtige, idet de i det store og hele gaar ud paa, at Haandværket 1) var et Bymonopol, 2) at de fleste

Byer havde en Lavsordning, og 3) at der inden for Byerne fandt en Arbejdsdeling Sted. Ingen af disse Forestillinger holder Stik i Praksis, bl. a. fordi 1) Landhaandværkerne arbejdede i Byerne og for Byerne, 2) Landhaandværkerne i Tal langt oversteg Byhaandværkerne og langt fra indskrænkede sig til de paa Landet tilladte Fag, 3) Amtmændene mod Centrallovgivningens Forordninger efter eget Forgodtbefindende tillod Landhaandværkere at drive »Byerhverv« paa Landet, 4) de fleste mindre Byer praktisk talt var uden effektive Lav, 5) Skillelinierne mellem Lavene i de større Byer ikke overholdtes, 6) Lavsmestrene ogsaa beskæftigede »Landsbymænd« til lavere Løn, og 7) det gængse og af Loven fastsatte Skel mellem Byhaandværk og Bondehaandværk ogsaa i kvalitativ Henseende er fiktivt. For det 17.—19. Aarhundrede kan Forholdet klarlægges gennem en Undersøgelse af samtlige lokale Provinslav og af Haandværkerforhold i Byerne, (Raadstueprotokoller, Tingbøger m. m.) kombineret med en Gennemgang af Kancelli- og Amtsarkiver samt Folketællingslister for Landhaandværkets Vedkommende. Naar saadanne Arbejder er fuldført, men heller ikke før, vil der kunne skrives en dansk Haandværkshistorie, og Museernes store Materiale bør inddrages i Behandlingen.

Gaar vi fra By til Land, er Forholdet det samme. Det vil maaske undre de fleste, naar jeg paastaar, at vor Bondestands og vort Landbrugs Historie trods de mange fortjenstfulde Bidrag, der i de senere Aar er givet, endnu i alt væsentligt ikke er videre udforsket. Dette er ikke desto mindre Tilfældet. Der er aldrig foretaget en dybtgaaende og omfattende Undersøgelse af saa vigtige Foreteelser som Hoveri og Landgilde, for slet ikke at tale om samtlige de Byrder, som paahvilede den danske Bonde. For Hoveriet pr. Td. Hartkorn gives der ingen fælles Norm Landet over, det er vidt forskelligt inden for de enkelte Godser, det samme gælder Landgildeafgifterne, Hoveriafløsningspenge etc. De samlede Forpligtelser, en Hovbonde skulde udrede, er praktisk talt aldrig undersøgt; det er derfor meget fortegnet, naar man i den almindelige Historie generelt taler om den danske Bondes Stilling i en bestemt Periode, idet der uanset alle Konjunktursving-

ninger og snærende Lovbestemmelser samtidig fandtes velstillede og forarmede Bønder, ikke blot inden for hele Landet, men ogsaa inden for samme Egn. Der vil først kunne skrives en almindelig Landbo- og Landbrugshistorie, naar der er foretaget en Række Undersøgelser af enkelte Godser. Selv om Godshistorie er et yndet Emne for Lokalhistorikerne, og der findes adskillige gode Monografier, er Forholdet stort set dog det, at der maa en langt fastere Behandling til med særlig Vægt paa Bøndergodsets Historie samt Produktions-, Afsætnings- og Kapitalforholdene. Hertil bør saa knyttes Studier over Sognets Historie gennem Punktundersøgelser af Betydning for Rigshistorien, ogsaa rent topografiske Studier maa tages op paa metodisk Grundlag. Og for at komme ind paa de aandelige Forhold paa Landet, saa ligger Sagen saaledes, at man uden at sige for meget, roligt kan paastaa, at her er gjort overordentlig lidt: et saadant Fænomen som Pietismen, for blot at nævne en enkelt Ting, er aldrig blevet ordentlig lokalt undersøgt og kun skildret ud fra et snævert københavnsk kirkehistorisk Synspunkt.

Jeg skal afholde mig fra at anføre flere Eksempler, men nøjes med at fastslaa, at dansk indenrigspolitisk Historie endnu er et særdeles lidet opdyrket Felt. Hvad vi ved, bygger vi tildels paa Forordninger, der aldrig er blevet overholdt, og paa en Række Postulater om forskellige af de vigtigste Foreteelser inden for Samfundshistorien, hentet fra Undersøgelser, der ikke har almen Gyldighed og ofte er rent lokalt behandlet. Vi kommer ikke stort videre, hvis det lokalhistoriske Stof ikke ganske systematisk inddrages i vore Undersøgelser. Hertil kan den enkelte Lokalhistoriker eller Faghistoriker naturligvis yde fortrinlige Bidrag, men det forslaaer saa lidt. For at naa et virkeligt Resultat maa Arbejdet ordnes og deles ud til flere kvalificerede Forskere, som foretager lokale Undersøgelser efter en vis Plan og over et bestemt »opgivet« Emne. Naar dette Forarbejde, der faar afgjort lokalhistorisk Interesse og skulde kunne give den »frie« lokalhistoriske Forskning rige Impulser, er tilendebragt, kan den almindelige danske Historie inden for det behandlede Omraade skildres. Organiseringen maa foretages af et Institut, som lægger

alt det fornødne til Rette og skaffer Penge til Undersøgelserne. Forfatterne vil fortrinsvis kunne findes blandt yngre Faghistorikere og de bedste af vore lokalhistoriske Skribenter. De kommer saaledes under en vejledende Kontrol paa samme Maade som Tilfældet har været ved Udgivelsen af Kildepublikationer, men det betyder naturligvis ikke, at man samtidig dermed kvæler Forfatterens individuelle Præg og Ejendommeligheder. Jeg vil tro, Vejledningen vil være en Behagelighed for den, der interesserer sig mere for at dyrke historisk Videnskab end for sin egen Fortrinlighed.

Om Ønskeligheden af, at et saadant Arbejde tages op, har der i de historiske Kredse, jeg staar i Forbindelse med, ikke hersket den ringeste Tvivl. Man har derfor ogsaa Grund til at tro, at der fra Stat, kommunale Myndigheder og vore Fonds maa kunne paaregnes økonomisk Støtte, naar dette Spørgsmaal snart bliver aktuelt — for Fondene navnlig i Betragtning af, at de har Pligt til at støtte dansk Historie og gennem en lang Aarrække har givet Penge til udprægede secunda Arbejder inden for Lokalhistorien. I Efteraaret 1942 indledede jeg en Diskussion i »Historisk Samfund« i København om hele Spørgsmaalet, og siden da har en Kreds af Historikere drøftet de dermed i Forbindelse staaende praktiske Problemer. I Drøftelserne har bl. a. Formanden for Dansk historisk Fællesforening samt flere af dennes fremtrædende Folk deltaget, endvidere Repræsentanter for Gymnasieskolernes Historielærere. Det er bemærkelsesværdig — og efter min Mening beskæmmende — saa faa af de fra Universitetet udgaaede cand. mag.'er i Historie, der har deltaget i det lokalhistoriske Arbejde Landet over. At en Del af dem er velkvalificerede dertil, er under alle Omstændigheder givet. Det pædagogiske Arbejde sluger al deres Tid, siges der. Jeg kan ikke helt anerkende dette Argument; de Seminarister, som — ofte med Held — beskæftiger sig med lokalhistoriske Arbejder, er vel næppe alle lige slette Pædagoger, og deres Skolearbejde tager sikkert ogsaa sin Tid. Vigtigere er det imidlertid, at der nu synes at være Haab om at faa adskillige af Gymnasieskolens yngre Lærere interesserede i et lokalhistorisk Arbejde.

Resultatet af vore Forhandlinger er blevet, at den 12. Maj i Aar stiftedes »Institutet for lokalhistorisk Forskning«. De stiftende Medlemmer er: Landsarkivar *Svend Aakjær*, Viborg, Dr. phil. *Axel E. Christensen*, Arkitekt *Ejnar Dyggve*, Professor, Dr. phil. *C. Elling*, Lektor, Dr. phil. *Fussing*, Arkivar *J. Hvidtfeldt*, Aabenraa, Landsarkivar *H. Knudsen*, Arkivar, Dr. theol. *B. Kornerup*, Lektor *K. Kretschmer*, Museumsinspektør *Sv. Larsen*, Odense, Museumsinspektør *Hugo Matthiessen*, Dr. phil. *Eiler Nystrøm*, Museumsdirektør, Dr. phil. *P. Nørlund*, Professor, Dr. phil. *Albert Olsen*, Højskolelærer, cand. mag. *Roar Skovmand*, Dr. phil. *Fr. Skrubbeltrang*, Museumsinspektør, Dr. phil. *Steensberg* og Museumsinspektør, Dr. phil. *Helge Søgaard*, Aarhus. Forretningsudvalget bestaar af Lektor *Fussing*, Arkivar *Hvidtfeldt*, Dr. *Kornerup*, Direktør *Nørlund* og Prof. *Albert Olsen* (sidstnævnte fungerer som Formand). Institutets Formalsparagraf lyder saaledes: »Institutets Opgave er at fremme den videnskabelige Udforskning af dansk Lokalhistorie for derigennem at underbygge og uddybe Studiet af Rigshistorien. Institutet vil endvidere, eventuelt i Forstaaelse med Dansk historisk Fællesforening gennem sit Sekretariat virke som raadgivende og vejledende Organ for danske Lokalhistorikere«. Ikke mindst den sidste Del af Formalsparagraffen viser, at det er Institutet magtpaaliggende at træde i Forbindelse med danske Lokalhistorikere. Den store faglige Viden, der er repræsenteret i Institutets Styrelse, stilles herved til de arbejdende Lokalhistorikeres Disposition, hvilket vel skulde kunne virke teknisk og metodisk frugtbringende. Forhaabentlig sætter dette sig Spor i de historiske Aarbøgers Afhandlinger, selv om disse antagelig vil vedblive at være en Blanding af godt og ondt. Ogsaa ved Planlæggelsen af større lokalhistoriske Opgaver vil Institutet være vejledende, ligesom det mod Betaling ved velkvalificerede Kræfter kan lade udføre Arbejder, der falder inden for dets Forskningsomraade. For at undgaa alle Misforstaaelser bemærkes, at Sekretariatets raadgivende Virksomhed antagelig først træder i Funktion i Begyndelsen af næste Aar. Meddelelse herom vil fremkomme i »Fortid og Nutid«, med hvilket Tidsskrift Institutet haaber at kunne indlede et

frugtbart Samarbejde. Foreløbig er Ledelsen imidlertid i Færd med at udarbejde detaillerede Planer for Arbejdet inden for de Felter, der oven for i store Træk er skildret, dette gælder bl. a. Bypatriciatet og Haandværkets Historie, ligesom der foreligger Udkast til en »Standard« Sognehistorie og dito Godshistorie. Naar Arbejdet hermed er færdigt, og Mulighederne for Institutets økonomiske Grundlag bragt nogenlunde til Klarhed, vil »Fortid og Nutid« bringe Efterretning herom.

Skal dansk Historie hævde sin Stilling, maa det som med de fleste andre Videnskaber i vor Tid ske paa kollektiv Basis. Den enkelte Historikers individuelt prægede Indsats er lige saa nødvendig nu som tidligere, men den slaar ikke længere til — har for Resten aldrig gjort det. Der skrives og tales saa meget i disse Aar om Historien som Videnskab, og en saadan Drøftelse har naturligvis sin Berettigelse. Men skal vi være ganske ærlige, saa har Historieforskningen — trods mange fortrinlige Enkeltarbejder — ikke meget at rose sig af. Det organisatoriske Arbejde har væsentlig samlet sig om Kildepublikationer, hvilket er udmærket og nødvendigt, medens selve Forskningsarbejdet kun har en virkelig Gevinst at opvise, Institutet for Historie og Samfundsøkonomi. Dettes Felt er som Følge af Institutets Struktur først og fremmest den helt moderne økonomiske og politiske Historie, derunder ogsaa Verdenshistorie. Saa snart vi kommer over til andre Forskningsomraader, bevæger man sig stadig paa gængende Grund, ikke fordi denne er bundløs, men fordi vi intet har gjort for at skaffe os fast Grund under Fødderne. Det lokalhistoriske Institut vil paa et, endog meget vigtigt Felt, kunne oprette, hvad der er forsømt. Det er en god national Gerning gennem vor Forskning at skabe historisk »Videnskab«. Sandheden er jo desværre den, at Historien ved ikke at bruge stringente videnskabelige Metoder, hvor dette er muligt, har bidraget til at bringe sig selv i Miskredit som »Videnskab«.

NATIONALMUSEETS ETNOLOGISKE UNDERSØGELSER.

Af *Svend Jespersen*¹⁾.

Dansk Folkemuseum begyndte for et Par Aar siden en systematisk Undersøgelse af den danske Bondekultur, en Undersøgelse, der delvis er baseret paa Udsendelse af Spørgsmaal til Folk ude omkring i Landet. Jeg skal her i korte Træk gøre Rede for specielt denne Side af Undersøgelsen og dernæst skitsere de Maal, vi stræber efter at naa med det samlede Undersøgelsesarbejde. Til Orientering maa jeg forinden indskyde nogle faa Bemærkninger om de Forhold, der var til Stede i Museets Bondekultursamlinger, og som gav Stødet til, at Undersøgelsesarbejdet blev taget op.

Folkemuseet har nu bestaaet i tæt op imod 60 Aar, og det rummer selv sagt i Dag meget betydelige og værdifulde Samlinger til Belysning af dansk Kultur. Men ikke desto mindre kan det dog ikke nægtes — i al Fald ud fra de Synspunkter, man nu følger i Almuekulturforskningen — at der specielt i Samlingerne for Bondekulturen er ret følelige Mangler, Mangler, der paafaldende nok gælder navnlig de Omraader af Bondekulturen, der er knyttet til det daglige Liv i de gamle Bondehjem med de daglige Arbejder og Sysler. Forholdene ligger saaledes, at det i flere Tilfælde vilde have sine Vanskeligheder at illustrere disse Arbejder, hvis de skulde vises i særlige Udstillinger. Det er dog ikke den værste Ulempe. Var der ikke andre Følger, vilde de dog gennemgaaende være forholdsvis lette at rette. Det værste er imidlertid, at Manglerne gør det udelukket at vise de Kulturfor-

¹⁾ Foredrag ved Dansk historisk Fællesforenings Aarsmøde i København den 30. August 1942.

skelle, der fandtes fra Egn til Egn. Det er Forskelle, der paa ingen Maade er mindre iøjnefaldende eller karakteristiske end de Forskelle i Sproget, Dialekterne, vi alle er kendt med. Det er derfor i allerhøjeste Grad beklageligt, at Manglerne findes, og det er saa meget mere beklageligt, fordi det netop er i disse Hverdagens Arbejder — og sammen med dem de gamle Bønderbygninger — at vi skal søge de mest centrale og oprindelige Dele af ikke blot den danske Bondekultur, men hele den danske Folkekultur. Det er derfor Emner, der er af den største Vigtighed for Udredningen af vor hele Kulturs Historie. — Det er netop ogsaa indenfor disse Emners Kreds, vi frem for alt har Mulighederne for at kunne følge Forholdene tilbage igennem Tiden og faa Kontakt med den arkæologiske Forskning. Det er ganske indlysende, at det vil give helt andre Perspektiver, den Dag Bondekulturforskeren og Arkæologen kan mødes og fremholde hver sine specielle Problemer for hinanden.

Men for nu at vende tilbage til Forholdene i Folkemuseet, hvordan kan det saa være, at disse centrale Felter af Bondekulturen savner den for os i Dag at se nødvendige Repræsentation i Samlingerne? Ja, der er her flere Omstændigheder, der har været medvirkende.

Som det vil være bekendt, oprettedes Folkemuseet i 1885 paa det Grundlag, at en stor Del af de Ting, der fra By og Land var sendt ind til den store Udstilling for Kunstindustri og Kulturhistorie i København i 1879, blev skænket til det allerede da planlagte Museum. Paa Udstillingen i 1879 var det Højere-Stands-Kulturen, altsaa nærmere betegnet, i det store og hele Bykulturen, der var bedst repræsenteret, Bondekulturen mere tilfældigt og højst ulige fra de forskellige Landsdele; langt de fleste Ting var fra Sjælland; fra det øvrige Land aftog Antallet, efter som Afstanden fra Hovedstaden blev større. Men ogsaa i en anden Henseende var Repræsentationen for Bondekulturen ulige; det var nemlig overvejende de mere præsentable Stykker af malede og udskaarne Genstande og Stykker af Finmetallerne, der fandtes, medens de almindelige, ganske simple Brugsgenstande og Redskaber i allerhøjeste Grad savnedes. — I det ny-

oprettede Folkemuseum var Forholdet nøjagtig det samme, og det blev faktisk ikke videre forrykket i de følgende Tiaar. Det maa vel fremhæves, at Museets Midler var alt for smaa, og dets Personale alt for lille til, at man kunde foretage supplerende Indsamlingsrejser af nogen videre Betydning. Men det er dog ikke her, den egentlige Aarsag ligger. Disse Vanskeligheder vilde man jo nok have overvundet, hvis der havde været en virkelig Interesse for Bondekulturen; men det var en saadan Interesse, der manglede. Det var i disse Aar saa afgjort Bykulturen og specielt dens kunstindustrielle Frembringelser, der havde Museets Hovedinteresse. Denne Interesse fik saa meget lettere Overtaget, som det Opstillingsprincip, man fulgte ved Indretningen af Folkemuseet, Interiørprincippet, ikke i sig selv rummer nogen Spore til en Indsamling af Ting fra Bondekulturen paa et bredere Grundlag, en Omstændighed, der i øvrigt ikke berører den Side af Sagen, at Interiørprincippet rent museums-teknisk set var en virkelig Nyskabelse.

Forholdene fortsatte derfor saa omtrent uændrede helt frem til 1920, da Folkemuseet administrativt blev indlemmet i Nationalmuseet. Folkemuseets Kaar blev fra nu af bedret ganske betydeligt, og der blev Midler til aarlige Rejser ud i Landet. Sammen med Lederskiftet førte dette til, at to store Opgaver blev taget op, nemlig Undersøgelserne af de gamle Bønderbygninger og Folkedragterne. Hvilken værdifuld Indsats der her ved blev gjort, ligger i saa frisk Erindring, at disse to Arbejder ikke behøver nærmere Omtale. Men ved Siden af fik Rejserne samtidig en vidtspændende Betydning for Bondekultursamlingerne i deres Helhed; de tilførtes overordentlig mange betydningsfulde Nyerhvervelser af de almindelige, jævne Brugsgenstande fra alle Dele af Landet, og Museets Billedarkiv, der i Forvejen kun bestod af nogle ganske faa Fotografier, blev nu, ud over de flere Tusind Fotografier af Bønderbygninger og Dragter, forøget med værdifulde Optagelser af Arbejdssituationer o. lign. — En dyberegaaende Undersøgelse af Bondekulturen, der til Bunds kunde afbøde de gamle Mangler, tillod Forholdene imidlertid ikke.

Da Folkemuseet i 1938 var færdiginstalleret i Nationalmuseets Nybygning, og man herefter igen kunde tænke paa at sætte alle Kræfter ind paa videre Undersøgelser i Marken, stod det derfor klart, at der nu maatte gøres noget ekstraordinært, hvis Museet vilde gøre sig Haab om at kunne gennemføre en Undersøgelse af Bondekulturen, mens det overhovedet endnu lod sig gøre, og inden det for stedse blev for sent. Det var endvidere klart, at en saadan Undersøgelse ikke kunde begrænses til blot at omfatte de Dele af Bondekulturen, der var knyttet til det indendørs Liv i de gamle Bondehjem, idet en saadan Begrænsning vilde være en unaturlig Spaltning af den faste Helhed, Hverdagens uden- og indendørs Liv danner, og derfor ikke kunde føre til fuld Forstaaelse af Forholdene. Og endelig indsaa man, at det ikke var nok at indsamle eller fotografere de Genstande og Redskaber, det endnu var muligt at opspore ude omkring. Taget for sig alene, er Tingene, Redskaberne, jo kun Skelettet, de synlige og haandgribelige Udtryk for Kulturen. Hvis man derfor vilde stræbe efter at skaffe Klarhed over Kulturforholdene i deres Helhed, maatte man ved Siden af Tingene tilvejebringe Oplysninger fra gamle Mænd og Kvinder, om hvorledes og under hvilke Forhold de forskellige af Hverdagens Arbejder og Sysler var blevet udført. — Og der maatte skaffes Materiale fra mange Steder i Landet. Det siger sig selv, at det er en Forudsætning for at kunne klarlægge Kulturforholdene i alle Landets Egne, en Forudsætning for at kunne vise, hvilke Kulturforskelle der findes, og ganske specielt en Forudsætning for at kunne bestemme, hvor Grænserne gaar mellem de Omraader eller Egne, hvor de enkelte Forskelle gør sig gældende.

Nu var det naturligt et stort Spørgsmaal, hvorledes det skulde lade sig gøre at gennemføre saa omfattende Undersøgelser over hele Landet i Løbet af de faa Aar, man endnu kan vente at finde Traditionen om de gamle Forhold levende. Det er nemlig ikke mange Aar, der er tilbage. Landbrugets Industrialisering tog jo allerede Fart i 70'erne i forrige Aarhundrede, saa man vil forstaa, at det i Almindelighed kun er hos de ældste af de nulevende Landboere, man kan gøre sig Haab om at faa

Oplysninger om Forholdene før Maskinernes Fremtrængen og hele den Omvæltning i Dagliglivets Former og Forhold, det førte med sig. Hvis derfor Arbejdet skulde gøres alene paa den sædvanlige Maade ved Rejser ud i Landet, vilde det ganske simpelt ikke være muligt at overkomme det, i al Fald vilde det ikke være muligt at naa at skaffe Materiale fra saa mange Steder, som det var nødvendigt.

Heldigvis laa der en Løsning af Problemet lige for, nemlig den, at kombinere de direkte Undersøgelser i Marken, der foretages paa Rejserne, med saakaldte indirekte Undersøgelser, der gaar ud paa, at i Stedet for selv at rejse ud og indsamle Materiale formulerer man det, man ønsker oplyst, i Spørgsmaal, som saa sendes ud til Personer ude i Landet til Besvarelse. Det er en gammel kendt og prøvet Metode. Allerede Ole Worm gjorde i 1620'erne Brug af den ved sine Undersøgelser af vore Oldtidsminder, idet han fik Præsterne til at indgive Beretninger. Det er dog navnlig først i de senere Tiaar, Metoden under forskellig Form har fundet en udstrakt Anvendelse i Kultur- og Dialektforskningens Tjeneste i saa godt som alle europæiske Lande. Ingen Steder er den dog blevet anvendt i saa stort et Omfang som i Sverige, hvor man ogsaa rent spørgeteknisk er naaet meget vidt. Nordiska museet i Stockholm og Landsmålsarkivet i Uppsala har saaledes i Løbet af de sidste 10—15 Aar udsendt hver især over et Hundrede forskellige Spørgelister, der omhandler alle Sider af den svenske Bondekultur. Fra flere Hundrede faste Optegnere, bosiddende i alle Dele af Landet, har de to Institutioner modtaget Besvarelser paa de udsendte Spørgelister, og der er paa denne Maade tilvejebragt et ganske imponerende Materiale, et Materiale, der allerede har givet Bevis for sin Værdi. Det skyldes ganske afgjort for en stor Del dette Materiale, som Optegnerne har indsendt, naar den svenske Bondekultur i Dag uden Forbehold kan siges at være den bedst klarlagte af alle europæiske Landes.

Efter hvad der her er fremført, er det naturligt, at det var Sverige, der kom til at danne Forbilledet, da vi paa Nationalmuseet skulde begynde Undersøgelserarbejdet. Nationalmuseet

var for øvrigt ikke den første Institution, der herhjemme kopierede de svenske Metoder; i Udvalg for Folkemaal var de allerede forinden taget i Anvendelse ved Undersøgelserne af de danske Dialekter. — Lad det i øvrigt her være tilføjet, at Folkemuseet allerede i 1922, altsaa før man i Sverige for Alvor havde begyndt Spørgelistearbejdet, havde udarbejdet en Spørgeliste om Bønderbygninger og Folkedragter (se Fort. og Nut. V, 18 ff., 36 ff.)¹⁾. Naar disse Folkemuseets første Spørgelister ikke førte til videre Resultater, skyldes det sikkert, at Arbejdet ikke blev tilstrækkelig organiseret.

Ved Nytaar 1940 havde Museet den første Spørgesending færdig til Udsendelse. Det var en Serie Spørgekort om de gamle Kvindehovedtøjer. I 1941 fulgte den næste Sending, en Spørgeliste om Høstredskaberne.

Nu vilde det jo have været rimeligt og naturligt, om man havde henvendt sig direkte til Landboerne selv med Spørgsmaalene; det lod sig blot ikke gøre, fordi man ikke havde nogen Adresser at gaa frem efter. I Stedet blev der saa rettet Henvendelse til Førstelærerne ved Sognebyskolerne i alle Landets Sogne.

Hvorledes er saa Resultatet blevet? Ja, det har været baade skuffende og opmuntrende. Det har været skuffende i den Henseende, at kun en meget lille Del af Lærerne har indsendt Besvarelser eller skaffet Besvarelser indsendt. Det er mindre end 10 pCt. af dem. Men har Resultatet været skuffende, hvad Antallet af Besvarelser angaar, har det til Gengæld kun opmuntret til Fortsættelse, naar man ser paa Kvaliteten af det Materiale, Besvarelserne indeholder. Det er overordentlig værdifuldt Materiale.

Alt i alt var der derfor ingen Betænkeligheder overfor at søge Arbejdet fortsat indenfor fastere Rammer og i et øget Tempo. Og takket være en særlig Bevilling fra Undervisningsministeriet er det nu blevet muligt. Der kan nu udsendes 2 Spørgelister

¹⁾ De første Forsøg med Spørgelister vedr. Bøndergaarde fremkom dog allerede i 1910, i »Meddelelser fra Dansk historisk Fællesforening« Nr. 2, S. 25 ff.

om Aaret, og i Løbet af 6 Aar skulde saa de vigtigste Emner af Bondekulturen være undersøgt.

Nu er det imidlertid klart, at man ikke fortsat kan vente Deltagelse i Arbejdet fra Optegnernes Side uden nogen Form for Vederlag, og derfor er der ogsaa ved Budgetteringen af den særlige Bevilling tænkt paa dette. Fra nu af vil alle de Besvarelser, der indsendes, blive honoreret. Forhaabentlig vil det bidrage til at stimulere Interessen for Arbejdet. Det er absolut nødvendigt, at Antallet af Besvarelser pr. Spørgeliste kommer op paa i det mindste 3—400.

Det er derfor med en indtrængende Opfordring om en betydelig øget Tilslutning til Arbejdet, Museet netop for kort Tid siden har udsendt de to næste Spørgelister, der behandler Bagningen og Tækningen.

Naar der skal udarbejdes en Spørgeliste eller udarbejdes Spørgekort, er det ikke nok, at Forfatteren sidder inde med blot et overfladisk Kendskab til det Emne, Spørgsmaalene skal gælde. Det er en gammel, hævdvunden Erfaring, at naar man gaar i Gang med at undersøge et nyt Emne, faar man i de første Optegnelser, man foretager ude hos Folk, kun fat paa de grove, almindelige Træk. Det er nemlig kun en ganske lille Del af de gamle Mennesker, man skal have Oplysninger hos, der er i Stand til paa egen Haand at give en fuldstændig, detaljeret Beskrivelse af det Emne, man ønsker oplyst; i Reglen glemmer de snart en Ting, snart en anden; men er man derimod i Stand til at stikke Spørgsmaal ind paa den rette Maade og paa de rette Steder og paa den Maade i Stand til at holde dem fast ved den naturlige Rækkefølge, Tingene kommer i i Emnet, saa er det ganske andre Resultater, man kan komme til. Jo bedre man kender sit Emne, jo bedre forstaar man at stille sine Spørgsmaal og at stille dem paa den rette Maade. Et lignende Forhold gælder for Udarbejdelsen af de skriftlige Spørgsmaal. Inden man gaar i Gang med at affatte en Spørgeliste, stræber man derfor efter at skaffe sig et saa godt Kendskab til det paagældende Emne, som det nu er muligt, ved en Gennemgang af de skrevne

og trykte Beskrivelser af Emnet, der eventuelt allerede foreligger, og ved Studie af, hvad der eventuelt findes om Emnets Historie. Har man herefter ikke faaet et tilstrækkeligt godt Overblik over Forholdene, rejser man ud og supplerer Materialet med saa mange Optegnelser, som det skønnes nødvendigt, fra de Egne, hvor det findes tiltrængt. — Naar man paa denne Maade har skaffet sig et godt Kendskab til Emnet og i de grove Træk et Overblik over Forholdene i de forskellige Egne, kan Spørgsmaalene udarbejdes, og Forfatteren har nu tillige alle Forudsætninger for at kunne bedømme de Besvarelser, der sendes ind, og afgøre, hvorvidt de er tilfredsstillende, eller om der eventuelt skal stilles nye Spørgsmaal for at uddybe et eller andet Punkt i dem.

Men naar man nu i Forvejen har et saa godt Kendskab til det paagældende Emne, er det saa nødvendigt at udsende Spørgsmaalene? — Ja, det er det. Man maa erindre, at det Kendskab, man har til Emnet, er en sammenstykket Viden. Adskillige af de Oplysninger, der findes, foreligger muligvis kun fra et enkelt Sted i Landet. Men hver enkelt ny Oplysning afføder naturligvis et Spørgsmaal. Det vil da sige, at Spørgelisteforfatteren i disse Tilfælde paa Forhaand absolut ikke ved noget om, fra hvilke Steder i Landet de forskellige Spørgsmaal vil blive besvaret bekræftende, og fra hvilke Steder de vil blive besvaret benægtende. Her ligger Spørgelisternes fornemste Opgave, nemlig den, at bringe Klarhed over Forholdene i alle Landets Egne eller med andre Ord at bringe det geografiske Overblik. Forudsat at der kommer et tilstrækkeligt Antal Besvarelser paa en Spørgeliste, kan man paa Grundlag af dem nøjagtig afgøre, hvilke Forskelle der findes vedrørende Emnet, og ved at afmærke de forskellige Oplysninger paa Landkort faar man et ganske klart Billede af Forholdene og kan med Nemhed af Kortene aflæse, hvorledes de forskellige Egne knytter sig sammen eller skiller sig ud fra hinanden.

Men det er ikke det eneste Kortene aabenbarer. Af det ovenfor fremførte om Forarbejderne til Spørgelisterne vil man forstaa, at det alene tidsmæssigt paa ingen Maade er noget ensartet Materiale, Listerne bygges op paa. Nogle Beskrivelser gælder

maaske for Meddelerens egen Tid, andre gælder Forældrenes Tid og enkelte maaske endda Bedsteforældrenes. Og paa samme Maade forholder det sig med Besvarelserne, der kommer ind. Det er et meget broget Materiale. Men det er netop denne Brogethed i Oplysningerne, der er saa god Brug for, og det er i Virkeligheden for en Del først overfor et saadant broget og nuanceret Materiale, den geografiske Betragtningssmaade viser sig som den vidunderlige Metode, den virkelig er. Naar man undersøger de indkomne Besvarelser, kan man, efter de Oplysninger de giver, direkte gaa i Gang med at skille de ældre Forhold fra de yngre, og kortlægger man saa de forskellige Oplysninger, røber Kortet straks, hvorledes Forholdene ligger; det viser, hvor det kun er det nye, der findes; det viser, hvor det nye findes, men det gamle endnu huskes, og endelig viser det, hvor eventuelt det gamle stadig findes alene uden Ændringer. Det vil sige, der skaffes ikke alene Klarhed over, hvorledes Forholdene ligger i Landets forskellige Egne, Klarhed over, hvilke Forskelle der findes, og Klarhed over Udbredelsesomraaderne for de enkelte Forskelle; men der bringes ogsaa — forudsat at man har Oplysninger om Forholdene i først og fremmest Nabolandene — fuld Klarhed over, hvorvidt de Ændringer, man gennem Besvarelserne har faaet Oplysning om har fundet Sted, er opstaaet indenfor Landets egne Grænser, eller om de er indtraadt under Paavirkning udefra. Ja, man faar endda Klarhed over, hvorfra de er kommet, og ad hvilken Vej de er kommet.

Jeg vil gerne illustrere dette med et enkelt Eksempel fra Tækningen, taget blot i de grove Hovedtræk for at simplificere det. Tækkemanden bruger mange Steder her i Landet en eller flere lange Stænger, der er hængt op i lange Reb, fastgjort et eller andet Sted i Tagværket, til at staa paa ved Tækningen. Dette Tækkelad, som det flere Steder kaldes, forekommer i forskellige Former, som jeg ikke kan komme nærmere ind paa i denne Forbindelse; jeg vil her blot holde mig til selve den Omstændighed, at man bruger et Tækkelad til at staa paa. Tækkelad bruges over det meste af Landet, men dog i ganske bestemte Egne, saaledes paa Sjælland, Lolland-Falster, i Nordjylland og i hele Vestjylland. Naar man engang til at kunne bestemme

Grænserne nærmere i Jylland, vil de nok vise sig at gaa fra Randers- eller Mariagerfjorden og ind til Højderyggen og herfra langs Højderyggen sydpaa. I de Egne af Jylland, der ligger Syd og Øst for denne tilnærmelsesvise Grænse, bruger Tækkemanden derimod, som paa Fyn, Tækkestole til at staa paa. Tækkestole bruges ogsaa i det østlige Sydslesvig og i Nordtyskland. Fra et enkelt Sted ved Randersfjorden og et Sted i Aarhuseggen er der oplyst, at Tækkestolene er noget nyt; i ældre Tid brugte man ogsaa i disse Egne Tækkelad. Ud fra disse Oplysninger og ud fra de Udbredelsesforhold, der er for Tækkelad og Tækkestole, kan man med Sikkerhed slutte, at Brugen af Tækkestole er noget nyt, en Novation, som er indkommet sydfra, og som lidt efter lidt har fortrængt Brugen af Tækkelad i de Egne, hvor Tækkestolene nu bruges.

Af det ovenfor sagte fremgaar det indirekte, at der med Indsamlingen af et Materiale, der kan belyse Forholdene for de enkelte af Hverdagens Arbejder i alle Landets Egne, i Virkeligheden arbejdes paa en dobbeltsidig Opgave. Det er paa den ene Side Maalet at klarlægge de enkelte Emners Historie indenfor vort Lands Grænser; herved træder Arbejdet ind som et Led i først og fremmest den europæiske Kulturforskning og siden i den almindelige, sammenlignende etnologiske Forskning. Paa den anden Side er det Maalet ved en Sammenligning af Udbredelsesomraaderne for de enkelte Arbejders eller de enkelte Redskabers forskellige Former at naa frem til en Klarlægning af de forskellige Kulturomraader, til en Klarlægning af Danmarks Kulturgeografi. Og begge de to Sider af Arbejdet fører i Forening frem til en Klarlæggelse af Bondekulturens Historie.

Med Hensyn til den første Del af Opgaven, Arbejdet med at klarlægge de enkelte Emners Historie, vil det ikke være nødvendigt at sige noget nærmere. Derimod vil jeg gerne til Slut knytte nogle faa Bemærkninger til den anden Del af Arbejdet, Klarlægningen af de geografiske Forhold. Vi staar ikke her paa helt bar Bund, men kan allerede udpege de mest betydende Kulturomraader og kan allerede paavise de vigtigste af de Veje, Kulturlaanene har fulgt.

Den Kulturgrænse, der saa afgjort har sat det dybeste Skel, er den, der gaar gennem Storebælt, og som skiller mellem øst- og vestdansk Kultur. Mellem Fyn og Jylland er det faktisk ikke muligt at afgøre, hvorvidt der har været nogen Grænse af Betydning. Skal der endelig her trækkes en Grænse, maa den snarest sættes mellem Vestfyn og det øvrige Fyn (fra Odense Fjord i omtrent lige Linie til Haarbybugten), idet Vestfyn dels viser en stærk Sammenhæng med jysk Kultur og dels skiller sig fra det øvrige Fyn. I Jylland er der et Par betydningsfulde Grænser, hvoraf den ene skiller hele Nordjylland, altsaa Himmerland, Vendsyssel og Thy, fra det øvrige Jylland. Dog skal det bemærkes, at det i mange Tilfælde kun gælder Himmerland og Vendsyssel, idet Thy ofte slutter sig til Vestjylland. Den anden vigtige Grænse i jysk Kultur følger saa omtrent den jyske Højderyg fra Viborgeggen og sydpaa. — Endelig vil jeg nævne en Grænse, der paa flere Punkter skiller Djursland og Landet mellem Randers og Mariager Fjord fra det øvrige Østjylland, og som samtidig knytter disse Omraader til Nordjylland.

Disse Hovedskel i dansk Bondekultur har virket igennem Aarhundreder; de kan følges helt tilbage til Oldtiden. Saa vidt det er mig bekendt, spores de første Gang i romersk Jernalder, altsaa i de første Aarhundreder af vor Tidsregning. De Kulturomraader, de skiller imellem, sættes af Arkæologerne i direkte Tilknytning til de gamle Folkestammer, der ifølge den klassiske Litteratur dengang beboede vort Land, altsaa Vandalerne i Vendsyssel, Cimbrenne i Himmerland o. s. v. Nu skal man naturligvis ikke lægge for meget i Udtrykket Folkestammer. Egentlig etnisk forskellige Stammer har det jo næppe været. Disse gamle Navne er jo sikkert blot Betegnelser for Beboerne i de Storbygder, disse gamle Landsdele bestod af, ligesom Navnene oprindeligt var knyttet til Landsdelene.

Men hvad er det nu, der har bevirket, at disse forskellige Kulturomraader er opstaaet? — Ja, i al Almindelighed gælder det, at Kulturforskelle opstaaer i Egne, der kun har ringe indbyrdes Samkvem, medens omvendt et intimt Samkvem virker fremmede for en Spredning og Udjævning af Kulturen. Og dette gælder ogsaa her. — Storebælt har været for vanskeligt

at besejle, saa der faktisk aldrig har været en Bælttrafik af kulturformidlende Betydning. Den Overfart, der har været, har ikke haft nogen Tilknytning til den lokale, menige Befolkning, i al Fald ikke en tilstrækkelig Tilknytning. Det er ganske det modsatte af, hvad der gælder f. Eks. for Lillebælts og Øresunds Vedkommende. For de store jyske Grænser gælder det, at de gaar igennem Omraader, der laa hen som uvejsomme Heder, Moser o. lign., saaledes at enhver livligere Samfærdsel mellem Omraaderne alene af den Grund var udelukket.

For de Veje, Kulturpaavirkningerne udefra har fulgt, gælder det, at de falder sammen med de gamle Handelsveje, i første Række de to store Handelsruter i Øst og Vest. Den østlige Handelsvej, der udgaar fra de store Flodmundinger i Nordtyskland, Oder og Weichsel, og som knytter Forbindelsen til Central-europa, gør sig mærkbar fra de tidligste Tider, og den har fortsat dermed i al Fald et godt Stykke ind i Middelalderen. Den vestlige Vej, Ruten til den vestlige Del af Kontinentet, har ikke blot sat sine kraftige Spor i den jysk-fynske Kultur, men ogsaa hen over alle de sydlige Øer, som der jo her fra den tidlige Middelalder er gaaet en meget livlig Handel fra Slesvig og siden de nordvesttyske Østersøhavne. Ved Siden af disse to store Veje for Kulturlaanene spores der over alt paa Sydøerne en livlig Lokaltrafik paa den tyske Østersøkyst¹⁾.

Som det ovenfor er nævnt, formaaede Storebæltstrafikken ikke at virke kulturformidlende, fordi den ikke havde en tilstrækkelig intim Forbindelse med den lokale Befolkning. Det samme gælder for Handelsruterne. I det Øjeblik Handelen udspecificeres og gaar over paa Købstæderne, mister Handelsruten sin Betydning som Kulturbærer og -fornyer for Bondekulturens Vedkommende. Heri skal man ganske sikkert søge Forklaringen paa, at den store, østlige Handelsrute ikke har fortsat at virke som Kulturbærer for Bondekulturen. Den vestlige Handelsvej har derimod fortsat kunnet virke, fordi »Bondehandelen« her stadig har været drevet helt op til den nyeste Tid.

1) De Eksempler fra den danske Bondegaard m. m., der i Foredraget blev benyttet til at illustrere de Veje, Kulturlaanene har fulgt, og de Kulturomraader, der er de mest fremtrædende her i Landet, vil først senere blive publiceret i anden Sammenhæng.

OM SOVESKIK OG SENGETØJ.

Af *Margrethe Hald**).

»... — vor Skrædder han er ej rig,
han har ingen Dynere at ligge paa,
han ligger paa det bare Straa.
... — vor Skrædder han er ej rig.«¹⁾

Saadan lyder en Strofe fra en gammel fynsk Vise, og hermed er allerede antydet, at man af Sengetøjet tog Skøn over den økonomiske Situation. En østjydsk Talemaade siger det endnu tydeligere:

»Mange Dynere og Dynevaar
er Velstandstegn i Bondens Gaard.«

Af nogle Skæmtedigte fra 1652 faar man ogsaa et Indtryk af det, som er Kendetegn paa Rigdom og Fattigdom:

»Naar sig et fattigt Barn paa skidet Stroe maatti' strække,
Da kund'jeg snorcke dicte, de skulde mig tildække.«

og om en Vandringsmand lyder det:

»Hand kommer tjt i Hus beprydet op oc neder
oc blifver vel tracteert; til blød Sæng mand ham leeder:
Tjt kommer hand oc vel udi en stinckend' Næst (Rede),
hvor Bygbrød er hans Mad; oc Halm hans Sæng, den best'!«²⁾

*) Foredrag ved Dansk kulturhistorisk Museumsforenings Aarsmøde i København den 28. August 1942.

¹⁾ Christine Reimer: Nordfynsk Bondeliv i Mands Minde. IV Del S. 593. København 1919.

²⁾ H. W. Laurenberg: Fire Skjæmpte Dicte. (1652). S. 3 og 2.

Halmen som saadan har dog næppe været Armodstegn. Den har uden Tvivl oprindeligt dannet Underlag i Sengen baade for Rig og Fattig, men skulde man klare sig med Halm alene, kunde det jo blive beskedent nok; som Regel har der nok hørt mere til.

Den berømte svenske Botaniker Linné giver fra en Rejse til Øland og Gotland i 1751 en Beskrivelse af Boligforholdene der, og han fortæller, at man langs Væggene havde hule Bænke, fyldte med Halm og dækkede med lange Dyner; de brugtes som Siddepladser om Dagen og som Sovepladser om Natten.³⁾

Der er forskelligt, som tyder paa, at lignende Indretninger var til Stede i nordiske Huse langt tilbage i Tiden, og i Den ældre Edda udfordrer Loke Beyggver ved at sige: »Du krøb til Bunds i Bænkehalmen, naar andre stod og stredes.«⁴⁾

Over Halmen kunde man ogsaa have Skindtæpper, og det er værd at lægge Mærke til, at Ligene i Egekisterne fra Bronzealderen hviler paa en Kohud og er tildækket med uldent Tøj, og at Bunden i Skrydstruppigens Kiste var belagt med Planter. Højt sandsynligt afspejler Gravskikken visse Træk fra de levendes Soveplads. Et Skindlagen bredt over Halmen var endnu i det 16de Aarh. en attraaet, men kostbar Bekvemmelighed, som oversteg den jævne Mands Formaaen. Højt oppe i Tiden vides Bønderne at have brugt Skind at dække sig med om Natten. Ordsproget siger herom: »Stræk Foden (kun) saa langt, at Skindtæppet kan naa over den.«⁵⁾, og der menes aabenbart: Sæt Tæring efter Næring.

I sin Beskrivelse af norske Bønders Boligforhold i Søndmør skriver H. Strøm i 1762: »Til den ene Side af Røg-Stuen, og under eet Tag med den, bygges altid en saa kaldet Kofve eller Senge-Kammer, som har ikkun een Dør og Indgang fra Stuen alene, og tiener fornemmelig til Sovestæd for Bonden og hans Hustrue. I dette Kammer findes da altid en Seng foruden, som staaer i Stuen, begge ere forsynet med de sædvanlige Senge-

³⁾ C. v. Linné: *Ölandska och Gothlandska Resa*. Stockholm 1745. S. 152.

⁴⁾ Den ældre Edda, *Loketrætten*, Vers 46, S. 70. Olaf Hansens Oversættelse 1911.

⁵⁾ Peder Laales *Danske Ordsprog*. København 1929. S. 82.

Klæder, ikkun at man i Stæden for Overdyner bruger enten de saa kaldte Skind-Fælder (disse bruges og som Underdyner), hvilke ere sammensatte af beredte Faare-Skind med Ulden paa eller og Ryer, det er, uldene Dækkener, som paa den udvendige Side ere glatte, men paa den indvendige meget noppede eller flossede.«⁶⁾ Og H. J. Wille fortæller fra Sillejord Præstegield: »Deres Sengeklæder ere ligesaa simple og enfoldige som deres Gangklæder. Dyner eller Lagen ere ikke brugelige uden af de Rigeste, som dermed herbergere Folk uden for Bondestanden; thi ellers legges kun oven paa Halmen et uldent Vadmels Klæde, kaldet Kield, 3 Alen langt og bredt til 1½ Rdls. Værdie; dette tiener til Underdyne og Lagen, et Dito tiener til Overlagen og en Skindfeld, som bestaaer af 6 voxne Faarskind, beredde paa den yttre, men lodne paa den indre Side til 1 Rdls. bruges istedet for Overdyne.«⁷⁾

Fra Danmark faar vi i en Rejsebeskrivelse fra 1799 i et Par Ord et Indtryk fra et Værtshus i Hornbæk: »... den lave, trange lille Stue var smykket med moralske Indskrifter, Væggene vare mørkeblaa malede med Oliefarve, Sengene ere saa smaae, at en heel Dannemand neppe kan vende sig i dem.«⁸⁾

Hvornaar Fjerdyner kom i Brug, kan vi foreløbig ikke afgøre med Bestemthed. De ældste Spor har vi fundet i en Høvdingegrav fra Mammen ved Viborg, dateret til Midten af det 10de Aarh.⁹⁾ Her fandtes paa Ligets Plads store sammenpressede Kager eller Flager af Fjer, og der var bevaret et Pudevaar af uldent Tøj — det er foreløbig den ældste Pude, der kendes fra danske Fund.

I Jellingehøjen fandtes ligeledes ved Udgravningen i 1861¹⁰⁾ Spor af Fjer, og i Knud den Helliges Skrin i Sct. Knuds Kirke i Odense er bevaret en Pude, den saakaldte Duepude. Navnet hen-

⁶⁾ H. Strøm: Physisk og Oeconomisk Beskrivelse over Fogderiet Søndmør I. Sorøe 1762. S. 561.

⁷⁾ H. I. Wille: Beskrivelse over Sillejords Præstegield. København 1786. S. 224.

⁸⁾ Danske Reiseiagttagelser. II B. Kiøbenhavn 1799. S. 231.

⁹⁾ I. I. A. Worsaae: Om Mammen-Fundet. Aarb. for Nord. Oldkyndighed 1869. S. 207.

¹⁰⁾ Sophus Müller: Kongehøjene i Jellinge. København 1875. S. 24.

tyder til Motiverne i det kostbare Betræk af Silkestof, der menes indført fra Syden.¹¹⁾

Men i Saga-Litteraturen møder vi forøvrigt ogsaa Omtale af Sengeudstyr, i Fortælling om Eyrbyggerne f. Eks. berettes om en Kvinde, som hed Thorgunne og kom fra Syderøerne (Hebri-derne). Hun bragte mange Sager med sig: kostbare Sengeklæder og Puder, engelske Lagener, et Silkeomhæng o. m. a. Alt dette forekommer Thurid, Konen i den Gaard, hvor Thorgunne faar Ophold, saa attraaværdigt, at hun spørger, om hun kan købe nogle af disse Herligheder, men Thorgunne svarer afvisende, at det ikke er hendes Agt at sove i Halmen for Thurids Skyld.¹²⁾

Nu er det jo imidlertid ingenlunde givet, at man oprindeligt netop har brugt *Fjer* som Dynefyld. Selvfølgelig kan man stoppe Dyrerne med saa meget andet; det er der Beviser nok for fra senere Tid.

Saaledes ved man, at Fattigfolk ofte maatte tage til Takke med Avner og Halmhakkelse. En Kone paa Als, som vel nu er i 40erne, har fortalt, at da hun som nygift flyttede ind i en ret stor og velhavende Gaard, skulde den gamle Kone i Gaarden hvert Foraar og Efteraar have friske Havreavner i et Vaar, som laa underst i Sengen under den egentlige Underdyne, med andre Ord en Slags Madras.¹³⁾ En dansk Husholdningsbog fra 1796 giver følgende Anvisning paa Tilberedning af Halmdyner: »Man hefter Straaet fast sammen i runde tykke Bundter jevnslids, til de ere saa brede som Sengene. Man kan tage 2 eller 3 Lag i Høiden og overtrække dem med grovt Lærred, da seer det ud som en ordentlig Madrass. *Siv*-Sengemaatter forfærdiges hist og her paa Landet, ere ikke kostbare, og meget reenlige. Hvo der har Lejlighed til at faa *Siv* nok, som dertil kunde behøves, og har nogen Vittighed og Behændighed kan, uden at have seet en saadan, let giøre een selv.«¹⁴⁾

¹¹⁾ Agnes Geijer: Sidenvävnaderna i Helige Knuts Helgonskrin i Odense Domkyrka. Aarb. for Nord. Oldkyndighed 1935. S. 155—68.

¹²⁾ Fortælling om Eyrbyggerne, oversat af N. M. Petersen. 4. Udgave. S. 81.

¹³⁾ Meddelt af Fru Anna Ernst Christensen, Adserballe, Als, 1942.

¹⁴⁾ Den erfarne Raadgiverinde. København 1796. S. 60.

Antagelig har ogsaa Kæruld været brugt, om man end maa tro, at den har spillet en forholdsvis ringe Rolle. Mos derimod har man formentlig let kunnet bekomme i fornøden Mængde, og fra 1796 findes en Anvisning paa Tilberedning af Mosdyner: »I September Maaned indsamler man Moos, der groer i Skovegne paa Træer og Steene, naar det er tørt, afpilles Jord og det træagtige derfra, henlægger det paa Loftet og veyres i en Uges Tid, hvorefter det bankes og pusles med en liden Kiep. Dette saaledes til-lavede Moos indsyer man i et Lærreds Dynevaar ligesom Krølhaar, med Korsviis Stikning i Ruder; og disse Madrasser ere ganske bløde at ligge paa. Skulle de med Tiden blive noget flade, kan de soeles i Luften og bankes med en tynd Kiep, da Mooset reyser sig igien.«¹⁵⁾

Humle har jo ogsaa haft Ord paa sig for at være egnet som Dynefyld. Dog mener en gammel Kone fra Bjerre Herred, at man nærmest brugte Humledyner til at fylde Sengene op med, saa disse kunde svulme og vise Husets Velstand; de var ikke beregnede til Brug som almindelige Dyner, og var som oftest blot syet af Lærred. Der er dem, der paastaar, at Humle har søvndyssende Virkning, og derfor skal man i tidligere Tid have yndet en Hovedpude, stoppet med Humle, som Middel mod Søvnløshed.

Men Fjer har selvfølgelig været det foretrukne Materiale, og saavel vilde som tamme Fugle har maattet yde deres Bidrag. Fjer og Dun har vel nok været anset for et ret kostbart Dynefyld, hvorfor man end ikke undsaa sig ved at plyndre Fuglene for deres Dragt i levende Live; ifølge en Lærebog i Husholdning kunde Gæs, som ikke skulde rugge, taale fire Plukninger i Løbet af en Sommer. Man begyndte midt i April og gentog Forestillingen hver 8de Uge — sidste Gang ved Mikkelsdag. Selv unge Dyr, som ikke skulde fedes og slagtes, kunde taale Plukning allerede ved St. Hansdagstide.¹⁶⁾ Denne Fremgangsmaade siges dog senere at være blevet forbudt ved Lov, men hvadenten man nu plukkede levende eller slagtede Fugle, skulde man gaa til Værks med Over-

¹⁵⁾ L. M. Wedel: Oeconomisk-patriotiske Afhandlinger og Forslag, praktiske Landmænd tilegnede. København 1796. S. 57.

¹⁶⁾ Den erfarne Raadgiverinde. S. 47—48 og 51.

læg; thi Fjer og Dun var ikke lige fine og gode paa alle Partier af Fuglen; Forholdet svarer her nogenlunde til det, som gør sig gældende med Faarene og Ulden; man maatte sortere og tog naturligvis de bedste Fjer til sine bedste Dynere. Af fire slagtede Gæs skal man kunne faa 1 Pund Fjer, og af seksten 1 Pund Dun. Man kunde derfor ikke tillade Gæssene den Luxus at gaa og tabe Fjere her og der paa Markerne. Det hedder i Bjerre Herred i Østjylland, at det er »en ring' Pige, der ikke vil springe over 7 »Tvoongjar« efter een Fjer.« Pigerne havde i alle Fald den Morgenjerning at afsøge Hønhuset for at pille Fjer op. En gammel Kone paa 94 Aar har fortalt, at hun i 1860erne tjente hos en særlig imødekommende Madmoder, der tilstod hende Ret til »Jagten« i Hønhuset om Morgenen, for at hun kunde samle Fjer til sit Udstyr¹⁷⁾, og en gammel Lærerkone fra Hads Herred Nord for Horsens Fjord samlede endnu tæt ved Aar 1900 hver Morgen Fjer op paa Gulvet i Stuen, efter at Sengene var redt, og kom dem i en dertil indrettet Pose.¹⁸⁾ At Skikken er videre udbredt, fremgaar af, at der i Hillerød Folkemuseum paa en Alkovedør hænger en lille Pose, bestemt for samme Brug.

Dette tyder just ikke paa, at Dynestofferne var helt saa tætte, som man kunde ønske. Der var da ogsaa dem, der fandt paa at stryge Dynetøjet paa Vranken med Sæbe for at faa det tæt; andre brugte en Blanding af Voks og Terpentin; allerfinest var det at lave et Afkog af Malurt og blande Mel, Terpentin og Voks deri. De uldne Stoffer kunde man valke, hvilket gav et ypperligt Resultat, men naturligst var det gennem selve Vævningen at fremstille Tøjer af den nødvendige Tæthed, — et Punkt vi skal vende tilbage til nedenfor.

Nu vil vi først se paa, hvad der fra forskellig Side regnes for passende til en Sengs Udstyr.

Til Bondesengene fra senere Tid hørte nok et Par Underdyner, en Langpude, et Par Hovedpuder og en Overdyne. En Vejledning i Husholdning fra 1795, som ogsaa tager Sigte paa Byforhold, me-

¹⁷⁾ Meddelt af Fru Sine Westergaard, Smedskær pr. Vrigsted.

¹⁸⁾ Meddelt af Fru Caroline Leth-Jørgensen, Aalstrup pr. Falling.

ner, at der skal være tre Underdyner, tre lange Hovedpuder med to Trækkepuder (?) samt en Overdyne. Der tales ogsaa om Lændepuder og Fodpøller. Til en Underdyne skal bruges 14 Alen Bolster af en Bredde paa $5\frac{1}{16}$ Kvarter og 24 Pund Fjer. Til Overdynen fordres 12 Alen Olmerdug af samme Bredde og 8 Pund Dun og 4 Pund Edderdun.¹⁹⁾ Et andet Forslag regner med 18 Pund Fjer til Overdynen og 33 Pund til hver Underdyne, til Pølle 6 Pund og til hver Hovedpude 5 Pund.²⁰⁾

En Bog om Landbrugsøkonomi bringer i 1796 følgende Betragtning: »Gaasefjeder og Duun vil med Tiden blive kostbarere, ligesom Giæssenes Antal indskrænkes alt meere ved de nye Udskiftninger; thi naar man regner til en opreedt Seng 48—50 Pund Fjeder, saa udfordres dertil 200 Giæs. Og i en Stad, der indeholder 50.000 Mennesker, maa man altsaa have Fjeder af 10 Millioner Giæs.«²¹⁾ Ja — efter dette indser man maaske bedre det betimelige i Pigernes Anstrengelser for at samle Fjer!

Det synes at være det almindelige, at Stofferne var 5—6 Kvarter brede, hvilket svarer til 80—100 cm. Puderne blev for det meste vævet i en mindre Bredde, men der kunde ogsaa for Dyne-stoffernes Vedkommende være Forskel; man taler om en *Gaardmandsbredde* og en *Husmandsbredde*. — Endelig var der naturligvis Forskel paa Dynernes Størrelse, alt eftersom de skulde være til en dobbelt Seng eller en enkelt Seng. En dobbelt Dyne havde 4 Bredder — en enkelt 3 Bredder.

Til et Vuggeudstyr regnede man: to Underdyner, en Lændepude, to Hovedpuder, en Overdyne. Til Overtræk Kattun eller Lærred.

Paa Als forekommer en saakaldet *Kristenpude*, d. v. s. en Daabspude. Den maalte ca. $\frac{3}{4}$ m paa hver Led og var bestemt til at slaas ind, saa Hjørne faldt ind i Hjørne, og Pudene blev formet som en lille Baad eller Vugge, og i Fordybningen blev Barnet anbragt, naar det skulde bringes til Daab, maaske ved Vintertid og

¹⁹⁾ Underviisning for unge Fruentimmere. Kjøbenhavn 1795 I. S. 193.

²⁰⁾ Den erfarne Raadgiverinde. S. 57.

²¹⁾ L. M. Wedels ovenfor anførte Skrift S. 56.

ad lange Veje til en Kirke, der var meget kold. — Det var et Arrangement, som i lige Grad var smukt og praktisk.²²⁾

Det var saaledes ikke saa ganske lidt, der skulde til, hvis et Hjem skulde være virkelig velforsynet med Sengetøj, og der ligger givetvis en saglig Begrundelse bag Kravet om, at Dynetøjerne skulde være tætte. Forøvrigt er et Tøjstykke jo i det hele taget at betragte som en Brugsgenstand, der skal konstrueres efter sit bestemte Formaal ligesaa vel som enhver anden Nytteting.

Man har hørt den Paastand, at der ved Vævning af Dynevaar for hver Skudtraad skal gives tyve Slag med Vævens Slagbord, andre mener, at fem er nok, men i alle Fald skal der en kraftig Slagning til, og nogle brugte at have Jern eller Bly i Slagbordet for at give det ekstra Vægt. Af ligesaa stor Vigtighed har det imidlertid været, at Væveren forstod at vælge de rigtige Bindinger og lægge dem til Rette, saaledes at Stoffet blev af den rigtige Kvalitet, d. v. s. at lægge Længdetraadene saa tæt eller saa aabent, at der netop blev den nødvendige Plads til Skuddet.

Alle vil vide, at et Tøjstykke bestaar af to Traadsystemer. Det ene, der ligger efter Længden, kalder man for *Trend* eller *Kæde*, og det, der gaar paa tværs, kalder man for *Skud* eller *Islæt*. De to Sæt Traade indarbejdes i hinanden ved Hjælp af en Væv.

Det er naturligt, at man for Vævningen skaber sig en Slags Udtryksmiddel — et System eller en Kode, om man vil — ligesom man f. Eks. for Musikken bruger Noder, og som Noderne tegnes ind paa vandrette Linier, saaledes tegner vi Vævepunkterne ind paa kvadreret Papir. Det Skæringspunkt mellem Traadene, hvor Tværtraaden ligger fremme paa Retsiden, kalder vi for et *Bindepunkt*, og det markeres i Feltet med en sort Plet. Hvor Kvadraterne er tomme, er det underforstaaet, at en Længdetraad er synlig.

I Toskaft gaar Skuddet skiftevis over een og under een af Kædetraadene, ganske som i en almindelig Strømpestopning, om den ellers er korrekt udført. Systemet, der er paa to Traade, kaldes en *Rapport*. Toskaft er den enkleste Vævemaade, anvendt f. Eks.

²²⁾ Meddelt af Fru Anna Ernst Christensen, Adserballe, Als.

til alle vore Tøjer fra Broncealderen, men i Virkeligheden er den saa primitiv, at den maa være opfundet før Væven, for en simpel Risfletning til et Gærde el. lign. har faktisk Analysen Toskaft.

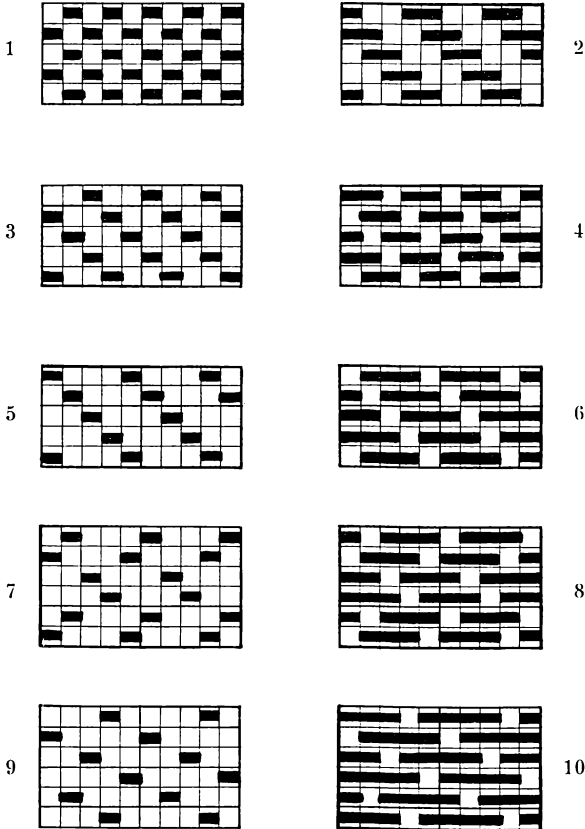

Fig. 1. 1. Toskaft. 2. Firskaftet Dobbeltkiper.
3, 5 7 og 9 er Bolsterbindinger (Trendeffekt).
4, 6, 8 og 10 er Olmerdugsbindinger (Skudeffekt).

Man vilde jo umiddelbart vente, at der efter en Toskaft fulgte en Treskaft, men det er ingenlunde Tilfældet. En *firskaftet* Vævning er det næste Trin i Udviklingen. I en Firskaftkipper gaar Tværtraadene skiftevis over to og under to af Længdetraadene,

men dog saaledes, at Skuddet for hver Omgang rykker et Trin til Side, og Stoffet faar fine aftrappede Linier. Man taler da om *Diagonaltekstur*.

Men medens den ældste Firskaft er ens paa begge Sider og derfor kaldes for *Dobbeltkiper*, findes der en uligesidig Kiper, som kaldes for *firskaftet Enkeltkiper* (Fig. 1.⁵⁻⁶). Heri ligger tre Bindepunkter sammen, og derefter følger et tomt Felt. Jeg kender kun denne Kiperart fra ret sen Tid, men det er forøvrigt den, man anvender mest i Bolstervævningen. Ogsaa Korskiperen (Fig. 1.⁷⁻⁸) synes af ret sen Herkomst.

Paa Treskaftkiperen (Fig. 1.³⁻⁴) har vi de første Eksempler i Vikingetiden, nemlig i et Tøjstykke, fundet i en Høvdingegrav fra Mammen ved Viborg, dateret omtrent til Gorm den Gamles Tid. I Middelalderen synes Treskaftkiperen almindelig.

I den Væveart, som kommer til at spille den største Rolle i Dynevævningen i de senere Perioder, er Rapporten paa fem Traade, det er den saakaldte *Satin- eller Atlasvævning* (Fig. 1.⁹⁻¹⁰), og den kan ingenlunde kaldes for primitiv.

I Femskaft-Satin (Fig. 1.¹⁰) gaar Skuddet over fire og under een, altsaa lægger Tværtraaden sig i langt overvejende Grad paa Retsiden, og naar man lader Skuddet veksle i kraftige Farver, er det indlysende, at Stoffet vil blive meget virkningsfuldt. Men dette er som sagt ikke nok, man maa huske Grundkravet: Tæthed.

Det er givet, at Traaden, der fastholdes i de to Punkter, kan presses stærkest tilbage paa det Sted, der ligger midt imellem disse, følgelig er det klogt at lægge det næste Bindepunkt midt i Buen, og ikke ved Siden af det foregaaende. Næste Gang ligesaa, og vi ser, at det i Virkeligheden er Satinvævningens Idé at sprede Bindepunkterne saa meget som muligt. De skjules faktisk ganske paa Retsiden, og man har faaet Stof med en fin, lukket Overflade, hvor det ene Traadsystem ganske dominerer baade farve- og materialemæssigt.

Ikke underligt da, at Satinbindingen tidligt blev anvendt til Luksusstoffer, fortrinsvis Silke, der faar Lov at fremtræde i fuld Glans, naar Traaden ligger frit i saa lange Spring paa Retsiden.

Imidlertid er det ikke nødvendigt, at man giver Skuddet Overvægten. Vævningen kan ogsaa arrangeres saaledes, at Effekten falder efter Længden, og Kædetraadene bliver altsaa fremtrædende paa Retsiden, og dette er netop Tilfældet ved det saakaldte Bolsterstof, der som Regel er vævet af Hør eller Bomuldsgarn og sribet af efter Længden. Man plejer ogsaa at inddele Sengetøjsvævningen i to Hovedgrupper: *Bolster* og *Olmerdug*, og de er teknisk set nøje beslægtede, idet de i Virkeligheden bestaar af de samme Bestanddele, som blot anvendes i omvendt Orden. *Bolster* væves fortrinsvis af Linnedgarn eller Bomuldsgarn, medens *Olmerdugen* væves af Uld paa Hør eller Bomuld. Gamle Vævebøger kalder Bolster for Underdynestof, medens Olmerdugen fortrinsvis anvendes til Overdyner.

I Sagaen møder man Ordet *Bulster*, som skal betyde Hoveddyne eller Pude, en opdynget Masse eller tykke Skyer. Betegnelsen Bolster, som forøvrigt gaar igen i Polstring, betyder altsaa Udstopning; og naar en gammel Væver ganske simpelt opfatter Bolstret som Underlag, passer det med, at Bolster ogsaa bruges som Betegnelse paa det underste Tværtræ, som Fadingen hviler paa i en Vogn. Den primære Betydning er da antagelig: et udstopet Underlag.²³⁾ I Ældre Edda, første Kvad om Gudrun, staar: »Og Gudrun sank sammen ved Bolstret,«²⁴⁾ og i Atlakvida, der beretter om, hvorledes Gudrun dræber baade Atle og hans Sønner, hedder det: »Bolstrene hun gav at drikke Kongens Blod med grumme Hænder.«²⁵⁾ At Ordet Bolster hyppigt forekommer i Folkevisen, er velkendt. I Vadstena Klosterregler fra 1451—52 hedder det, at de, der ikke er tilfreds med at ligge paa Halm og et Bjørneskind, skulde have Priorindens Tilladelse til at ligge paa Bulster, Vadmelslagen eller paa Linlagen. Bolstret betegner altsaa et Fremskridt fra Halmunderlaget med Skind over.²⁶⁾

²³⁾ Angaaende Navne paa Tøjer se: Ordbog over det danske Sprog. Hjalmar Falk: Altwestnordische Kleiderkunde. O. Kalkar: Ordbog til det ældre danske Sprog. København 1881—85.

²⁴⁾ Ældre Edda. Olaf Hansens Oversættelse. København 1911. S. 190, Vers 15.

²⁵⁾ Ældre Edda ved F. Winkel Horn. København 1869. S. 227.

²⁶⁾ Ü. T. Sirelius: Finlands Ryor. Helsingfors 1924. S. 227, Note 5.

I sønderjydske Dialekt forekommer Betegnelsen *Brotavle* for Bolstertøjet, hvilket formentlig hentyder til, at Stoffet hyppigst er vævet i *Spidskipper*, altsaa med Zigzaglinier eller Sildebensmønstre, som man kalder for »Broer«. Christine Reimer fortæller nemlig fra Fyn, at man der vævede baade Hvergarn og Linnedstof i »Broer«, hvormed der menes Striber paa skraa, altsaa en Art

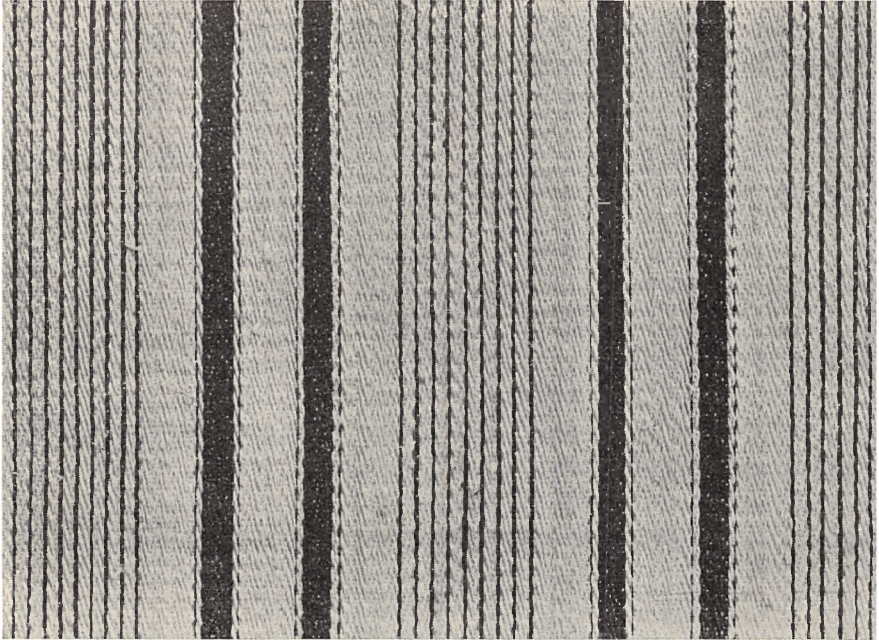

Fig. 2. Bolster fra Sønderjylland. Hør, »Brotavle«, sribet efter Længden.
Farver: blaåt og halvbleget. Dansk Folkemuseum.

Kiper.²⁷⁾ Fra Als har man Udtrykket *emmeret Keber*, hvilket har sin Forklaring i Ligheden med Linieføringen i Bogstavet M. Paa Bornholm findes ogsaa en Slags Tøj, der kaldes »Ems«²⁸⁾, hvilket ogsaa maa antages at være Stof, udført i spidskipret Vævning.

²⁷⁾ Christine Reimer: anf. Skrift S. 630.

²⁸⁾ O. I. Rawert: Beretning om Linnedvæveriets, fornemmeligen Linnedhusflidens nuværende Tilstand i de danske Provindser. København 1844. S. 3.

Udtrykket M-Streger kendes forøvrigt endnu i Østjylland. Hvis Børn river Havegange, saa der dannes Zigzagmønster af Rivens Tænder, siger de, at de danner »M-Streger«.

Navnet *Olmerdug* eller Ulmerdug menes blot at antyde, at det er en Slags Tøj, der oprindeligt er kommet fra Byen Ulm i Tyskland.²⁹⁾ Ordet synes da ogsaa senere end Bolster, og det forekommer vistnok ikke i Sagaen, men derimod noget højere op i Tiden. En Olmerdugs Dundyne fra 1617 nævnes af J. Olrik i »Gamle Hjem i Helsingør«, og fra Frederik d. 3's Salg af »Tugthuset« ved Helligaandskirken 1650 omtales en Ulmerdugsvinkel, hvilket menes at være en Stue, hvori man vævede Ulmerdug.³⁰⁾

Den svenske Forfatterinde, Tekstilforskeren Maria Collin, mener, at den femskaftede Vævning først er kendt i Bondevævningen noget frem paa 1700-Tallet.³¹⁾ Dette lyder nu i alle Fald ikke sandsynligt. En Olmerdugsdyne af grønt fidskaft, d. v. s. Femskaft, nævnes i et Præstegaardsskifte fra 1701³²⁾, men allerede i et Herregaardsskifte fra 1530erne omtales fidskaft.³³⁾ Formodentlig har Bøndernes Døtre arbejdet med i Herregaardenes Vævestuer, og naar de havde set en Vævemaade der, var det lige til, at de gik hjem og gjorde Kunsten efter.

Foruden de to Hovedarter: Bolster og Olmerdug, Underdynetøj og Overdynetøj, findes endvidere *Vadmelsdyner*, *Sommerdyner* og *Dyner* af *Sardug* samt visse Varianter. Vi skal nu se paa de specielle Typer og Materialekombinationerne.

Ældre end alle de vævede Dynestoffer er sandsynligvis *Skinddynerne*; dem har man jo faktisk haft Materiale til allerede i Stenalderen, og for deres Ælde, typologisk set, er det saadan set vanskeligt at drage en Grænse.

Som Nr. 2 i Rækken maa *Vadmelet* have indfundet sig. Vadmel er et Uldstof, hvis Navn kommer af *Vad*, som betyder *Klæde*, og *Mel*, som betyder *Maal*; altsaa egentlig et bestemt Maal Klæde.

²⁹⁾ Hjalmar Falk: anf. Skrift S. 57.

³⁰⁾ C. Nyrop: Niels Lunde Reiersen. København 1896. S. 36.

³¹⁾ Maria Collin: Gamla Vävnader och deras Mönster. Stockholm 1928. S. 107.

³²⁾ Skifteforretning efter Pastor H. Pedersen Nyrop i Lødingen 10/4 1701. S. 71.

³³⁾ Vedel Simonsen: Familie-Efterretninger om de danske Ruders for 200 Aar siden uddøde Adelsslægt. Odense 1845. S. 101.

De Tøjer, som er fundet i Egekisterne fra Bronzealderen, kan med Rette gaa under Betegnelsen Vadmel. Vadmel var paa Island i Fristatstiden i en vis Forstand »Møntfod«. Man læser jævnlig i Sagaen om, at der betales med 100 Alen Vadmel.

Op gennem Tiden og lige ind til vore Dage var Vadmel Beklædningsstof for den jævne Mand. Naar Vadmel valkes i tilstrækkelig Grad, kan det blive meget fast og tæt og er udmærket i Stand til at holde Fjer. Det opfylder saaledes Betingelsen for at blive et godt Dynestof. I et Inventarium fra Eskebjærggaard fra 1588 nævnes mange Vadmeldyner³⁴⁾ og ligesaa i et Bondeskifte fra 1648.³⁵⁾

Stampning eller Valkning³⁶⁾ er undertiden ogsaa anvendt ved Dyner af Olmerdugsvævningen. Det kunde tænkes, at man har grebet til denne Udvej, hvis Olmerdugen har været for løst vævet og derfor er blevet utæt.

Vadmelsdynerne udmærker sig ved en Tyngde og Soliditet, der er saa overvældende, at man forstaar, at Kravet om noget mindre varmt og tungt maatte melde sig. *Sommerdyner* kalder man en bestemt Slags Dyner af en lettere Kvalitet. Vi kender dem foreløbig kun fra Sønderjylland, men de har formodentlig ogsaa været i Brug andre Steder. De væves hyppigst af Uld, slaaet paa Hør i Toskaftbinding — det er altsaa Hvergarnsdyner. I Reglen er de holdt i Mønstre med Terner.

Sardugsdynerne synes ogsaa at være et sønderjydsk Fænomen. De er vævede som Olmerdug i Satinbinding og med Striber paa tværs, men frembyder den Mærkværdighed at bestaa af tre Materialer: Kæde af Hør og Skud af Bomuldsgarn i Bundfarven, medens Mønsterstriberne er af Uld.

Sardug virker maaske lidt behageligere end uldne Dyner, men synes ulige mindre praktisk, idet Bundfarven som oftest er af lyst Bomuldsgarn; antagelig er den Udslag af en Mode, fremkommet da Bomulden blev kendt af Landbefolkningen.

³⁴⁾ Odense Kathedralskole, Indbydelsesskrift 1928. S. 75.

³⁵⁾ Margrethe Hald: De Bolstre blaa, S. 18.

³⁶⁾ Om Stampning og Valkning, se Margrethe Hald: For Lud og koldt Vand. Kulturminster 1940—41. S. 124.

Endelig har vi visse Afarter af Bolsterstoffer. — Det er Stoffer udelukkende af Hør eller Blaar, som er vævet med Skudeffekt, altsaa med Afstribning paa tværs. Ofte er det netop de allergroveste Garnkvaliteter, f. Eks. Skættefaldet, som her har fundet Anvendelse (se Fig. 3), og da ujævnt spundet Garn er mindre be-

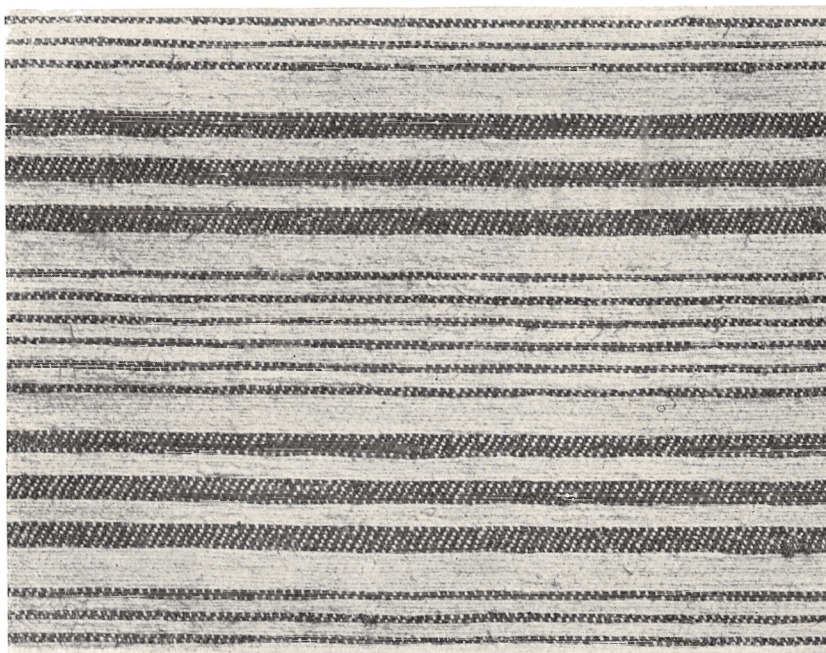

Fig. 3. Underdynetøj af Skætteblaar fra Sønderjylland. Tværstribet.
Farver: blaat og naturfarvet. Dansk Folkemuseum.

kvemt som Rendingsgarn, er det sandsynligt, at man her er knebet udenom de Vanskeligheder, som vilde fremkomme, hvis man af dette skulde væve Bolster efter den gode gamle Skik med tæt Kæde og Trendeeffekt. Iøvrigt er der noget vist ukonstruktivt ved det stærkt fremtrædende Skud paa tværs af Stoffer, der er bestemt til Underdyner. Der maa blive urimeligt stærkt Slid mod Lagenet, som skal ligge ovenover, og saaledes udsættes for saa stærk Gnidningsmodstand fra Underlaget. Ogsaa denne Type synes at forekomme hyppigst i Sønderjylland.

Dynemønstrene dannes i langt overvejende Grad af Striber. Sommerdynerne er dog hyppigst ternede, og Terner forekommer ogsaa i enkelte Tilfælde i Vadmeldynerne.

At datere Dynerne paa Grundlag af saa enkle Mønsterformer er en grumme vanskelig Sag. Allerede i Broncealderen kunde man i Norden fremstille Mønstre baade med Striber og Terner. Stribet Tøj betragtedes i gamle Dage tydeligt nok som mere fremragende end det ensfarvede. Sturlungesagaen nævner en brunstribet Kittel med Ærmer og fortæller ogsaa, at en Mand, der hed Torgrim i Følge med 15 Mand drog ud for at overfalde Hakon Thordsen. Hakon var imidlertid ikke hjemme, men saa plyndrede de hans Hus og bortførte 10 Hundrede Alen brunstribet Vadmel, som Hakon havde bestemt for sin Udenlandsrejse. De mødte ingen Hindringer, men Gudrun, hans Kone, talte mange og heftige Ord til dem.³⁷⁾

Ogsaa andre Steder hører vi om stribet Tøj. Hos Peder Syv staar følgende:

»Ikke er jeg Kærling graa,
for jeg bær Stav og Pose;
ikke est du heller Ridder god,
for du haver sribede Hoser.«³⁸⁾

Striber var altsaa en Prydelse for Riddere og Rangspersoner, som de mindre fornemme formentlig har søgt at efterligne.

Det er saaledes ikke nødvendigt at gaa til fjerne Lande for at søge de Forbilleder, som kan være Ophav til vore sribede Dyne-mønstre, paa den anden Side er Striber nu og da paa Mode i Højerestandstekstilerne, bl. a. skal de netop være i Yndest i den flamske Tekstilproduktion fra 1300-Tallet.³⁹⁾ Indenfor primitiv Vævning er de ifølge deres Beskaffenhed vidt udbredte, og ligesaa i forskellige Landes Almuevævning, og for blot at give eet Eksempel, er Skørterne til de polske Kvinders Folkedragter syede af svære Uldstoffer, der er sribet af med kraftigt markerede Streger i stærke Farver. Mønstrene vil trods deres Ensartethed dog

³⁷⁾ Sturlunga Saga i Kr. Kålunds Oversættelse. København 1904. I. S. 182.

³⁸⁾ Peder Syvs kjernefulde Ordsprog ved R. Nyerup. København 1807. S. 151.

³⁹⁾ P. Nørlund: Flanderns Stortid i Arteveldernes Aarhundrede, »Belgien« S. 17.

gennem Farvevalget kunne faa et vist Særpræg, alt efter Smag og Naturel hos det Folk, eller den Stand, hvori de forekommer.

Det er en almindelig Mening, at de danske Bondevævninger i Farvepragt staar tilbage for vore Nabolandes. Maaske er dette rigtigt, maaske har denne Opfattelse dog snarest vundet Indpas, fordi Emnet ikke har været tilstrækkeligt belyst, og vi hidtil har overset det Omraade, hvor de klareste Farvevirkninger forekommer, nemlig i Sengetøjet. Det er kun rimeligt, at man her uhæmmet har givet sig Farven i Vold, — Dynetøjer skal ikke sønderlemmes ved Tilskæring, de er beregnede paa at ses i store Flader, der tillader Farven at fremtræde i fuld Glans. Jeg fristes stærkt til at sige, at vi her har det centrale Felt i vor Almuevævning — det er her, vi møder den folkelige Smag i Renkultur; thi — længe efter at Vævningen iøvrigt var vandret ud af Hjemmene og over til Landsbyvæveren — holdt Kvinderne selv Haand i Hanke med Kompositionen af Mønstrene til Dynerne; det almindelige var, at man omkring en Papskive vandt Garnet op, saa Farverne kom i den ønskede Rækkefølge; Striberne blev sat af i forskellige Bredder, og Farverne fik den Værdi, som man fandt bedst. Mest arbejdede man med de helt rene Farver, og mange Afstribninger er holdt i blot to Farver eller rettere hvidt med een Farve; uforlignelig godt kan det se ud med højrodt i hvid Bund, dog maa det bemærkes, at »hvidt« jo egentlig ikke er hvidt, men nærmest elfenbensfarvet.

Men Afstribninger kan jo nok arrangeres højst forskelligt, og man kunde med nogen Ret vente at finde — om jeg saa maa sige — at den ene »Stilart i Striber« afløser den anden, og saaledes er Udviklingen vel ogsaa gaaet for sig. Ikke desto mindre er jeg foreløbig betænkelig ved at fastslaa noget angaaende Kronologien, og det er heller ikke let at sige noget bestemt om Egnspræg. Vi har under Nationalmuseets Indsamling, naar vi har faaet en Del Dynere fra en Egn, f. Eks. Randers, og fundet dem karakteristiske og smukke, troet, at de viste noget typisk for denne Egn, men snart efter dukkede et Par Stykker af lignende Art op fra Sjælland. Der skal nemlig et meget betydeligt Materiale til, før man faar Vished i en saadan Sag, og jeg er nærmest

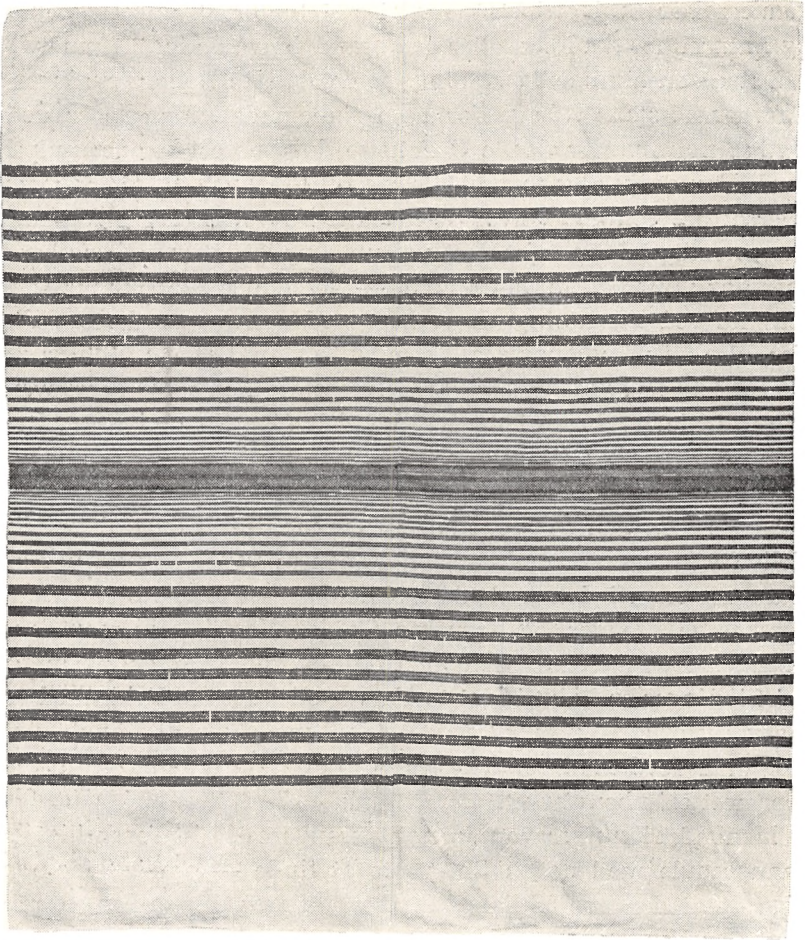

Fig. 4. Olmerdugsdyne fra Fyn. Farver: kræprødt, mørkeblaat og hvidt.
Dansk Folkemuseum.

tilbøjelig til at tro, at visse Moderetninger har naaet alle Egne af Landet. Der blev f. Eks. i 1781 oprettet et Væveseminarium i Køng⁴⁰⁾, og antagelig har Vævere fra hele Danmark faaet deres

⁴⁰⁾ N. C. Rom: Den danske Husflid. Kobenhavn 1898. S. 149.

Fig. 5. Olmerdugsdyne fra Skelskørengnen. Farver: vissengrønt, mørkeblaat, rødt og hvidt. Dansk Folkemuseum.

Uddannelse der, hvorfor et saadant Lærsted naturligvis har kunnet komme til at præge alle Landsdele.

Mønstrene lader sig dog adskille i visse Hovedgrupper:

1) For det første en almindelig Afstribning, hvor Striberne er fordelt ganske jævnt over hele Vævefladen. Her er mønstermæssigt set ikke taget Hensyn til, at Stoffet skulde være til en Dyne. Det kunde saadan set ligesaa godt være bestemt til Kjøletøj.

2) Dernæst har vi den Type, hvor Striberne samles i store Grupper — de er klart inddelt, og Størrelsesforholdene er beregnede efter Fladen, der skal dekoreres. Man kan maaske nok ikke her tale om en afsluttet Stribedekoration, idet Mønstret naturligvis kunde tænkes fortsat, men Stribebredde og Gruppernes Størrelse er dog her afstemt efter Flademaalet og indtager en smuk Placering i det store Felt, som er beregnet at skulle ses helt og ubeskaaret.

3) En Mønstertype er dannet saaledes, at Afstribningen er samlet over Midterfeltet, medens et vist Stykke — i Reglen 30—50 cm — for hver Ende er ensfarvet. Undertiden er kun anvendt ensbrede Striber, f. Eks. hvide eller blaa — i andre Tilfælde udgør hele Feltet en Komposition, sammensat af forskellige Stribevarianter, som tilsammen danner en Helhed. (Se Fig. 4).

Endelig har vi et Eksempel paa en Komposition, der fylder hele Fladen og er afstemt efter denne. Ud fra en Symmetriakse i Midten sammenstilles Striberne tilsyneladende uden om alle Regler — bortset fra denne ene, at de gentages i samme Orden til begge Sider ud fra Midteraksen. Dynen Fig. 5 er et typisk Eksempel herpaa; den stammer fra Skelskøreghnen.

Dannebrogsmoden, d. v. s. Abstribninger i rødt og hvidt — mener man dog med Bestemthed at turde sige er opstaaet i Sønderjylland efter 1864. Var man end afskaaret fra at vise de danske Farver fra sin Flagstang, havde man dog Lov at understrege sin Nationalitet i Dynevævningen, og hvem kunde i Grunden forbyde en at lægge sit Sengetøj til Soling paa en Tjørnehæk paa en national Festdag?

Iøvrigt siges der, at Mønstre i sort, hvidt og rødt florerede samtidig paa Vævene i Huse hos de anderledes sindede.

Og saaledes ser vi da, hvorledes et tilsyneladende beskedent og privat Omraade som vort Sengetøj og vore Soveskikke afspejler Træk fra de forskelligste Grene af vor Kultur: Rigdom, Armod, Flid, Nøjsomhed, Skønhedssans, faglig og teknisk Kunnen; ja, endog politiske Begivenheder har sat deres Præg. —

KØBENHAVNS SNEDKERLAUGS TEGNINGER.

Af *Sigvard Skov*.

Københavns snedkerlaug deponerede i 1937 en stor samling tegninger i Kunstindustrimuseet¹). Samlingen, der er af stor betydning for studiet af dansk møbelhistorie, går i tid fra 1780'erne til o. 1900. Den omfatter mestertegninger, nogle ganske få svendetegninger, tegninger fra Snedkernes Tegneforening af 1837 og endelig nogle tegninger af mere tilfældig karakter. Der skal i det følgende gives en oversigt over det vigtigste af samlingens indhold.

I 1771 havde Struensee fået gennemført en reform af Kunstakademiet. Det var derved blevet bestemt, at enhver håndværker, der vilde nedsætte sig som mester i København, skulde forelægge akademiet tegning til sit mesterstykke og siden mesterstykket selv til approbation²), og det blev indskærpet magistraten, at den ikke måtte tillade indskrivning af mestre, som ikke kunde forevise akademiets skriftlige godkendelse af mesterstykket. Formålet hermed skulde være at befordre den gode smag. Lignende bestemmelser findes i Kunstakademiets fundats af 1814³). Akademiet måtte endvidere som følge heraf også tilrettelægge en håndværkerundervisning svarende til den, de tekniske

¹) Der er i Kunstindustrimuseet udarbejdet et kortkartotek over tegningerne, hvorpå tillige er angivet, når vedkommende mester løste borgerskab med henvisning til borgerskabsprotokollerne i Stadsarkivet. Snedkerlaugets arkivalier beror endnu hos laugets og er følgelig vanskeligt tilgængelige.

²) Kunstakademiets Reglement af 21. Juni 1771.

³) Kunstakademiets Fundats af 28. Juli 1814, § 88—89 om svende- og mesterstykkers godkendelse.

skoler nu tager sig af, og det blev derfor indskærpet laugene, at lærlingene flittigt skulde søge denne undervisning.

Kunstakademiets godkendelse af tegningen blev i reglen med en professors og akademisekretærens underskrift skrevet bag på tegningen, medens laugets med oldermands og bisidders underskrift blev skrevet på selve tegningen. Takket være disse påskrifter er tegningerne daterede, og da de i reglen også er signerede, vil det være muligt at følge mestertegningerne kronologisk og således få en oversigt over københavnsk snedkerhåndværk i laugets sidste 80 år.

Kunstakademiets godkendelse var på ingen måde en blot formalitet. Det tog tværtimod sin smagshøjnende opgave særdeles alvorligt, hvad der fra tid til anden ikke kunde andet end føre til sammenstød med magistraten¹⁾ og med lauget. I 1786 havde Peter Herman Friis indsendt en tegning til et chatol, som akademiet fandt så slet tegnet og i formen blot en gentagelse af så mange andre chatoller, at det ikke kunde passere. Tegningen returneredes derfor til lauget med ønsket om større omhyggelighed med tegningen og mere smag i valg af form²⁾. Trods advarslen forsøgte P. H. Friis samme år med endnu et chatol, tegningen findes i samlingen, og denne gang lykkedes det; han blev mester og løste borgerskab samme år³⁾.

Næsten alle mestrene mødte op med et chatol. Det er ikke nogen tilfældighed. Chatollet var hovedmøblet i dansk snedkerhåndværk fra 1780'erne til midten af det 19. århundrede. Under tiden mødte mesteren op med to chatoller, der da blot er en smule forskellige i dekorationen, det gælder således O. C. Bocksen⁴⁾ i 1784 (fig. 1) og Søren Mechelsen⁵⁾ i 1787. Ved et eller

¹⁾ C. Nyrop: Bidrag til dansk Håndværkerundervisnings Historie, p. 73. (Kbhvn. 1893).

²⁾ R. Berg: Københavns Snedkerlaug 1554—1904, p. 221. (Kbhvn. 1904).

³⁾ Borgerskabsprotokol 1785—95, p. 100. (Københavns Stadsarkiv).

⁴⁾ O. C. Bocksen, f. i Kbhvn., Borgerskabsprotokol 1749—84, p. 344. (Stadsarkivet).

⁵⁾ Søren Mechelsen, f. i Jylland, Borgerskabsprotokol 1785—95, p. 146. (Stadsarkivet).

andet mærkeligt tilfælde findes kun den ene af Mechelsens tegninger i Kunstindustrimuseets samling, den anden er havnet i Nordiska Museet i Stockholm¹⁾. Chatollets type er een gang for alle rationelt udformet. Dets underste del er et skuffemøbel med tre—fire dybe og een flad skuffe, derover findes et noget til-

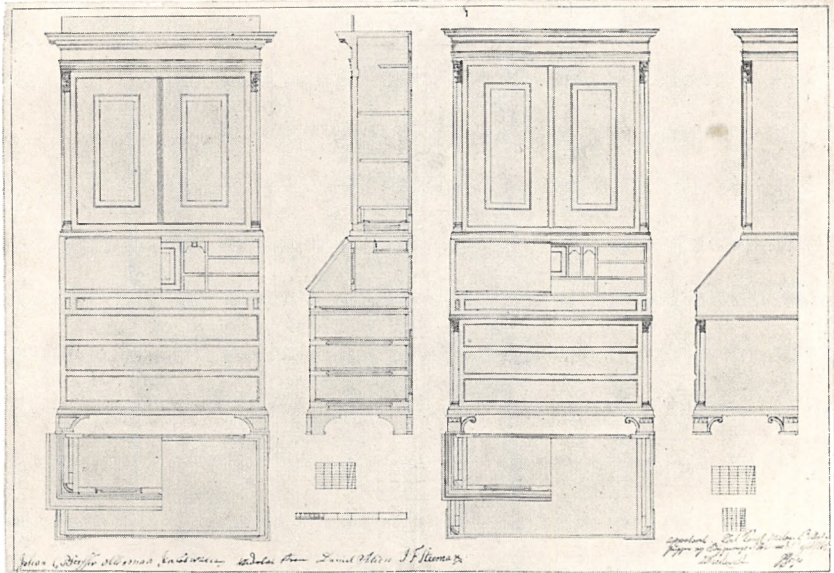

Fig. 1. O. C. Bocksens mestertegning 1784.

bagetrukket midtparti med små skuffer og rum, som der kan lukkes for med en klap, der i nedfældet tilstand tjener som skriveplade, og endelig øverst en overbygning bestående af et to- eller tredelt skab; hvis det er tredelt, er den midterste del i reglen højere end sideskabene. I de bevarede tegninger er to låger i overtal, selv om tredelingen var blevet det almindeligste i chatollets sidste tid. Klappen kan enten være plan og til at lukke ned som skriveklap, eller den kan være buet, så den kan glide tilbage bag de små skuffer. På tegningerne dominerer den

¹⁾ Sigurd Wallin: Sengustavianska möbler; Fataburen 1925, p. 147.

plane klap, også længe efter at den i virkeligheden var afløst af det buede låg, der bedre svarede til empirens formkrav.

Som dekoration var det almindeligt brugt at smykke både over- og underskabets hjørner med kvartsøjler. Det gælder det ene af O. C. Bocksens (fig. 1) og det ene af Søren Mechelsens

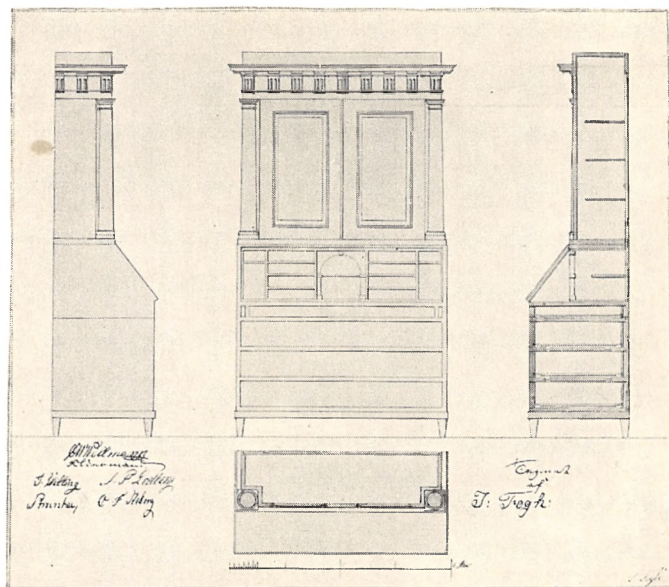

Fig. 2. J. Foghs mestertegning 1830.

chatoller. Et chatol af denne type og dekoration findes nu i Nordiska Museet i Stockholm¹⁾, det er utvivlsomt et dansk mesterstykke. I andre tilfælde kunde man bruge pilastre eller halv-søjler eller som på det noget senere og noget tungere virkende chatol af J. Fogh²⁾ (fig. 2) fritstående søjler. Af kapitæler træffes både doriske og som hos Bocksens og hos Mechelsens korinthiske.

¹⁾ Nordiska Museet inv. nr. 137, 445; Sigurd Wallin: Nordiska Museets möbler från svenska herremanshem III, nr. 844—47. (Sthlm. 1935).

²⁾ J. Fogh, f. i Viborg, mester 1830, Borgerskabsprotokol 1825—36, p. 298. (Kbhvn.s stadsarkiv).

Afslutningen opad kan være udformet som gesims som hos J. Fogh. Det var det almindeligste. Den kan også være en antik trekantsgavl båret af frie søjler som på I. F. Petersens¹⁾ chatol fra 1831, og den kan endelig være en balustrade eller være udført i gennembrudt arbejde som hos Søren Mechelsen i en slags kinesisk stil, som vel gar tilbage til Chippendale²⁾.

Chatollet med overskab, en noget tung og pompøs møbeltype med streng arkitektonisk opbygning hører nyclassicismen og empiren til. Typen er allerede fast udformet ved udgangen af rococotiden, som det ses af Frederiksbørgmuseets fine chatol³⁾, der står lige på overgangen fra rococo til classicisme. Materialet er valnødfinér på eg, og det er meget elegant dekoreret med guirlander og rosetter, reliefskårne og forgyldte, i en stil, der kan bringe fransk møbelkunst i erindring. En så fornem dekoration findes ikke på de bevarede mestertegninger, og materialet har ganske utvivlsomt været mahogni. Desværre står materialet ikke anført på tegningerne, men allerede omkring 1780 er under engelsk indflydelse mahogni blevet den foretrukne træsort⁴⁾, en halv snes år tidligere end det skete i Stockholm, og med brugen af mahogni fulgte en sparsommere dekoration, forgyldning forsvinder næsten helt, forekommer kun sporadisk på søjlekapitæler. For empiren er den antike romerske søjlearkitektur inspirationskilden, og formerne bliver derfor strenge og tunge, som det ses af J. Foghs chatol med de fritstående søjler, der bærer en korrekt klassisk gesims med arkitrav, dråber og triglyffer.

Når chatollet fik en så dominerende stilling som mesterstykke, skyldes det laugets, ikke kunstakademiet, som allerede i 1786 i anledning af den førnævnte forkastelse af P. H. Friis's

¹⁾ Isaq Fr. Petersen, f. i Helsingør 1805, mester 1831, Borgerskabsprotokol 1825—36, p. 358.

²⁾ Denne kinesisk påvirkede dekorationsform findes også i samtidig svensk møbelkunst; Sigurd Wallin i *Fataburen* 1925, p. 149.

³⁾ Frederiksbørgmuseet inv. nr. B 2527, indgået som gave 1923—24.

⁴⁾ Sigurd Wallin: Sengustavianska möbler från Sydsverige eller Danmark. *Fataburen* 1925, p. 148; Wallin mener endvidere, at de danske mahognimøbler ligesom de sengustavianske svenske skulde have yndet messinglister som dekoration, det har dog næppe været tilfældet i nogen udstrakt grad.

tegning, spydigt havde gjort opmærksom på, at der også eksisterede andre møbeltyper og havde tilrådet at udvise nogen opfindsomhed ved valget. Alligevel holdt laugets stædigt fast på chatollet, også efter at det var ved at gå af mode, akkurat som snedkerlauget i Stockholm holdt fast ved chiffonieren¹⁾, som der indtog chatollets plads²⁾). Kildemæssigt må det derfor tages i betragtning, at mesterstykker til tider kan adskille sig fra moden og fra de gængse typer. Der er intet, der tyder på, at de nye moder fortrinsvis lanceredes som mesterstykker, hvad der trods stockholmerlaugets førnævnte konservatisme til en vis grad kendes i den svenske hovedstad³⁾, hvor gotikimitationen viser sig så forbavsende tidligt som i 1819 og er fuldt udviklet på 1830-tallet⁴⁾, omend mere som et dekorationselement på møbler, der i type hører empiren til, end som en virkelig ny møbelstil⁵⁾). Det synes, som Danmark på dette punkt har været bag efter Sverige, empirens tradition har været for stærk. Som en enkelt undtagelse fra chatoltraditionen kan nævnes Jens Brøtterups meget elegante mesterstykke fra 1784, en halvrund skrivekommode i engelsk stil med citrontræs finering og fine indlægninger⁶⁾). Den findes nu på Rosenborg. Teknisk interessant er Kunstindustrimuseets chatol med det tøndebuede rullelåg, buet både efter længde- og tværsakse. Det er utvivlsomt et mesterstykke, men hverken til dette eller til Brøtterups kommode findes tegninger i den bevarede samling.

1) Sigurd Wallin: Stockholms snickareämbetes mäterstyckeritningar, Fataburen 1927, p. 94. Cfr. endv. G. Upmark: Möbler i Nordiska Museet III, pl. LXXXIII, LXXXVII—LXXXIX. (Sthlm. 1912—13).

2) Selv om chatollet ikke forekommer som mesterstykke, er det dog ikke ukendt som type i Sverige. Et mahognichatol udført af Daniel Sefbom, mester i Sthlm. 1800—37, nu i Nordiska Museet svarer i form ganske til de danske; Nordiska Museets och Skansens årsbok 1938, p. 234.

3) Sigurd Wallin i Fataburen 1927, p. 94.

4) Sven Drakenberg: Mäterstyckeritningar i Stockholms snickareämbete utförda 1751—1846; Rig, tidskrift utg. av föreningen för svensk kulturhistoria X, p. 48. (1927).

5) Sigurd Wallin: Nordiska Museets möbler III, p. XXI. (Sthlm. 1935).

6) Vilh. Slomann: Nyclassicismen og de danske møbler; Oslo Kunstindustrimuseums årsbok 1931—32, p. 47.

Chatollets afløser, sekretæren, det i lukket tilstand helt skabsformede kombinerede skrive- og opbevaringsmøbel, vover sig kun frygtsomt frem som mesterstykke. Enkelte mestre som Hans Andersen¹⁾ i 1858 og J. W. Larsen²⁾ i 1859 møder både med et chatol og en sekretær. Kun et eneste skrivebord af den kendte type med drejede ben, tre skuffer i sargen og bogskab med glasruder over bordpladen findes blandt de bevarede tegninger, nemlig C. C. Aansts³⁾ fra 1846. Af andre møbeltyper kan nævnes, at C. F. W. Weincke⁴⁾ i 1819 møder med noget så gammeldags som et sengeskab. Th. D. Ring⁵⁾ møder i 1838 med en servante, C. C. Engel⁶⁾ i 1848 med et toiletmøbel med spejl og skuffer, J. B. P. Trelde⁷⁾ i 1854 med et toiletbord med spejl, og endelig har C. A. M. Holm⁸⁾ i 1849 et ganske nydeligt lille hjørneskab med buet forside, helt glat, blot med ganske enkle profillister. Antagelig har F. J. Olsens⁹⁾ buffet med spejl fra 1857 med reliefskåret vildt på lågerne forekommet de gamle bisiddere, der på laugets vegne skulde godkende tegningen, som den vildeste modernisme.

Ved plakat af 17. maj 1820 var det blevet bestemt, at mesterstykket foruden et chatol tillige skulde omfatte en egetræs dør; men af tegninger hertil findes kun få bevarede i samlingen. Der kan nævnes en dør af Th. D. Ring fra 1838, der viser de romerske former som G. F. Hetsch med iver docerede på Kunstakademiet for de unge håndværkere. Ved rådstueplakat af 3. januar 1840 blev det overladt lauget at træffe bestemmelse om, hvilket møbel der skulde vælges til mesterstykke, dertil bestemtes det, at fra nu af skulde der tillige leveres tegning omfattende grundplan, opstalt og snit af en butik eller lignende interiør i en bor-

1) f. i Kverndrup på Fyn 1821, Borgerskabsprotokol 1854—59, p. 350. (Stadsarkivet).

2) f. i Saksøbing 1830, l. c., p. 530.

3) f. i København 1812, Borgerskabsprotokol 1837—46, p. 808.

4) f. i København 1794, † 1865, Borgerskabsprotokol 1805—19, p. 784.

5) f. i Hørning ved Randers 1807, Borgerskabsprotokol 1837—46, p. 127.

6) f. i Nakskov 1817, Borgerskabsprotokol 1847—51, p. 125.

7) f. i København 1825, l. c., p. 632.

8) f. i København 1821, l. c., p. 237.

9) f. i København 1827, Borgerskabsprotokol 1855—59, p. 301.

gerlig bygning. Hvad udformningen af butikkerne angår, fører nogle af de foreliggende løsninger tanken hen på et apotek, de er alt for fint udstyrede til at være almindelige butikker. Der arbejdes energisk på at skabe et tiltalende rum, helst symmetrisk. Er rummet i sig selv irregulært, udjævnes skævhederne ved reolopbygningerne langs væggene, det gælder således hos C. D. Lipzig 1855¹⁾). Et ganske usædvanligt rum er P. J. Christensens butik fra 1856²⁾), der er strengt symmetrisk indrettet med oval grundplan. Butikken er ofte en hjørnebutik med det for det 19. århundredes første halvdel så karakteristisk afskårne hjørne, her findes da i reglen indgangen. En virkelig elegant løsning har J. B. P. Trelde i 1854 opnået ved at lægge symmetriaksen gennem denne hjørneindgangsdør. Undertiden var hjørnet rundet i stedet for skråt afskåret, det er tilfældet i P. C. Søerups³⁾ butik fra 1858, hvor han har ladet denne runding modsvare af en runding i den overfor liggende krog. Eduard Larsens butik fra 1857 har en meget fornem indgang midt på langvæggen udformet som en lille rotunde. I nogle af butikkerne kan disk eller skranke være udeladt, i stedet kan da være arrangeret en centralopbygning af skuffer og montrer, det har f. ex. C. A. M. Holm i 1849.

Tegningerne er overordentlig nydeligt udførte. De er tegnet med tusch, ofte tillige med lavering eller farvelægning. Perspektivtegninger, som omend sjældent forekom blandt de stockholmske mestertegninger⁵⁾), findes ikke blandt de københavnske. Af møbelformer må det siges, at der snarest vises færre end flere former end gængs var. Pragtstykker er overmåde sjældne. Man har, som det i 1771 blev pålagt Kunstakademiet at have indseende med, holdt sig til »de nyttige, og ingen kostbare stykker forfærdiget«. På tegningerne er indlæg og beslag ofte udeladt. Beslagene købtes færdige, i den første tid fra England eller Tysk-

¹⁾ f. i København 1819, mester 1856, l. c., p. 97.

²⁾ f. i Svendborg 1826, l. c., p. 178.

³⁾ f. i Øster-Skerninge på Fyn 1830, l. c., p. 468.

⁴⁾ f. i København 1828, Borgerskabsprotokol 1855—59, p. 232.

⁵⁾ Sven Drakenberg: Mästerstyckeritningar; Rig X, p. 45 (1927).

land¹⁾, (efter 1807 udelukkende fra Tyskland), disse sidste blev i 1823 udsat for en ganske ublid kritik af O. J. Rawert²⁾.

Mesterstykketegningerne i Kunstindustrimuseet omfatter ikke på langt nær alle de, der ma have existeret. Borgerskabsprotokollerne viser et langt større antal mestre end tegningerne. I Nordiska Museet i Stockholm findes tegninger til otte chatoller for seks mestre fra årene 1779—85³⁾. Endvidere findes der i Kunstindustrimuseets samling godkendte tegninger, hvis mestre man forgæves søger i borgerskabsprotokollerne. Forklaringen herpå er sikkert den, at da det ved plakat af 13. februar 1828 var blevet forbudt mestre at drive erhverv i anden købstad end der, hvor de havde gjort mesterstykke før efter to års forløb, København dog undtaget, så erhvervede adskillige sig mesterværdigheden i hovedstaden før siden at nedsætte sig i hjembyen, da man, som det hed i en klage fra Aarhus til kancelliet, i København ikke var så nøjeregnende, når blot gebyr⁴⁾ betaltes, og vedkommende vilde nedsætte sig i en provinsby⁵⁾.

I 1837 stiftedes »Foreningen af Snedkere til Kundskabens Fremme i Professionens Theori«, almindeligt kaldet Snedkernes Tegneforening⁶⁾. Manden, der tog initiativet hertil, var Johannes Lasenius Kramp, f. 1808 og mester 1831⁷⁾. Føruden høvl og sav formåede han også at føre en pen, og i 1833 udgav han en lille pjece: »Kjøbenhavns Snedkerlaug i dets sørgelige Tilstand ved Indgreb af Tømrere, Marchandisere og Fuskere i dets Rettigheder, samt dets Indretningers Forfald«. Det er en klage over

¹⁾ Det kgl. møbelmagasin i København forskrev bronzer fra Neuwied; Vilh. Slomann i Oslo Kunstindustrimuseums årbok 1931—32, p. 35.

²⁾ Handels- og Industri Tidende 1823, p. 127.

³⁾ Nordiska Museet inv. nr. 58, 721, Gave fra klokker P. H. Mortensen i København; Sigurd Wallin: Sengustavianska möbler, Fataburen 1925, p. 144—45.

⁴⁾ Udgifterne kunde løbe op til 300—400 rdl.; Arthur G. Hassø: Bidrag til københavnsk Haandværks Historie i det sidste Hundredeaar, p. 16. (Kbhvn. 1940).

⁵⁾ Helge Sogaard: Haandværkerlavene i Aarhus under Enevælden, p. 209. (Kbhvn. 1940).

⁶⁾ Ad. Bauer: Snedkernes Tegneforening af 1837. (Kbhvn. 1887).

⁷⁾ Borgerskabsprotokol 1825—36, p. 364. (Stadsarkivet).

håndværkets tilbagegang, men Kramp kunde dog også anvise vejene til fornyet fremgang: forbedret uddannelse og fast sammenhold, derfor fik han i 1837 stiftet Tegneforeningen, ligesom han var med til at stifte Haandværkerforeningén i 1840¹⁾ og Det tekniske Selskab i 1843. Tegneforeningen virkede dels ved en skole og dels ved at udsende forbilledlige tegninger i reproduktion. I den her omhandlede samling findes originalerne til en række af reproduktionerne samt de dertil hørende arbejdstegninger, som aldrig har været reproducerede.

Fortegningerne til Tegneforeningen leveredes af arkitekterne F. Thielemann (1803—63), H. Stilling (1815—91), Chr. L. Thuren (1846—1926), H. V. Brinkopff (1823—1900), samt af snedkermestrene Lasenius Kramp, P. Chr. Kramp²⁾ og J. G. Lund³⁾.

Med Frederik VII's tid var den sidste altbeherskende stil, empiren, uddød, og man begyndte derfor at kopiere de ældre stilarter, rococo, renaissance og gotik. Alle tre stilarter findes repræsenterede i J. G. Lunds produktion. Han begyndte med pseudorococoens mahognimøbler af jævnt borgerligt tilsnit, gik derefter over til den victorianske gotik, typisk herfor er et bogskab med kirkeruder og spidse spir, og slog sig sluttelig på renaissance. Hans tunge og kraftige møbler i denne stilart vakte megen opmærksomhed, bl. a. på industriudstillingen i København i 1852. Tegning til et skab, udført til denne udstilling, findes i samlingen.

En særdeles produktiv leverandør af tegninger var H. V. Brinkopff. Han var oprindelig uddannet som billedskærer, men virkede siden som dekorationskunstner og arkitekt. Af hans vigtigste værker som interiørkunstner kan nævnes indretningen af salonerne på det russiske kejserskib »Standard« og indretningen af lokaler for rigsdagen i det gamle landkadetakademi i Fredericiagade efter Christiansborgs brand 1884. I 80'erne tegnede han

¹⁾ Arthur G. Hassø: Bidrag til københavnsk Haandværks Historie. (Kbhvn 1940).

²⁾ P. Chr. Kramp, f. i Kbhvn. 1817, mester 1840, lærer ved Tegneforeningens skole 1840—45.

³⁾ C. Nyrop: J. G. Lund. (Kbhvn. 1883).

en række møblement i renaissancestil, der gjorde stor lykke på flere udstillinger. Blandt hans tegninger findes en hel suite omfattende en herskabelig lejlighed med soveværelse, herreværelse og salon. Foruden tegninger til de enkelte møbler med tilhørende arbejdstegninger, herunder også til herreværelsets udskårne loft, findes også perspektivtegninger, der viser møblementernes samlede virkning.

Blandt en lille gruppe tegninger, der hverken hører hjemme blandt laugets eller Tegnerforeningens, må bemærkes et soveværelsesmøblement, tegnet af Harald Slott-Møller. Det skulde have været udført til Pariserudstillingen 1900, men planen herom blev opgivet. Dekorationen udgøres først og fremmest af store jernbeslag, hængsler og lignende, i gennembrudt arbejde.

Den her omhandlede samling giver et ganske godt udsyn over københavnsk snedkerhåndværks formåen ca. 1780—1880. Den viser, hvordan laugene stædigt holdt fast ved de gamle former, mens Tegnerforeningen blev et hjemsted for eksperimentering og nye ideer. Stilhistorisk viser den udviklingen fra nyclassicismen og empiren til pseudorococo, victoriansk gotik og neorenaissance. Socialt viser den det københavnske snedkerhåndværks udpræget borgerlige karakter, luksusmøbler findes så at sige ikke, ligesom heller ikke de maskinfremstillede seriemøbler, man i periodens slutning kom ind på at fremstille.

Blandt museernes empiremøbler træffes desuden to grupper, nemlig de elegante og højst ejendommelige kunstnermøbler fra det 19. århundredes begyndelse for en del inspireret af græsk og pompejansk kunst og de pompøst-representative slotsmøbler i den form for fransk empire, som Hetsch indførte her til landet. Hvor interessante disse to grupper end kan være, må de dog ved en bedømmelse af det københavnske snedkerhåndværk komme i anden række. En sådan bedømmelse vil blandt andet vise, at nødsårenes værker ikke er kunstnerisk ringere end den florissante periodes. Såvel Kunstakademiet som laugene hævdede stedse med nidkærhed både den kunstneriske og den håndværksmæssige kvalitet.

ANMELDELSER.

Kulturens Veje.

Kaj Birket-Smith: Kulturens Veje. I—II. Jespersen og Pio. 1941—42.

»Kulturens Veje« er Titlen paa en stor etnologisk Haandbog, som Lederen af Nationalmuseets etnografiske Samling, Dr. phil. & scient. K. Birket-Smith nylig har udsendt i to store, rigt illustrerede Bind. Titlen er vidtspændende, men svarer fuldt ud til Indholdet. Der foreligger nu paa dansk et moderne, let læseligt Værk om den etnologiske eller etnografiske Videnskab. Tidligere har man enten været henvist til udenlandske Skildringer eller til de faa, og efterhaanden stærkt forældede danske Oversigter, af hvilke maaske Bahnsons »Etnografien« fra 1900 er bedst kendt. Denne Bog giver imidlertid blot en Skildring af Kulturkredsene, Folk for Folk: herved kan man nok faa interessante og ganske levende Billeder af enkelte Stammers Levevis, men samtidig gaar det store Overblik over hele Kulturen og dens Udvikling tabt.

Den foreliggende Skildring er ikke lagt an efter dette Skema, men saa at sige paa tværs, efter Emner og Kulturelementer. Den er tilmed et Forsøg — og et yderst vellykket Forsøg — paa at give en Forestilling om hele den menneskelige Kultur, dens Oprindelse og Udvikling. Derfor bliver Værket af den største Interesse ikke blot for den, der vil søge Kundskab om den specielle etnologiske Videnskab, men i lige saa høj Grad for enhver, der interesserer sig for Kulturforskning og Kulturhistorie i alle mulige Udformninger.

Ingen Videnskab har Forudsætning for at kunne arbejde efter saa store Linier og henvende sig til saa stort et Publikum som netop den etnologiske. Man kender i Virkeligheden, som Dr. Birket-Smith siger, ikke sig selv og sin egen lille Verden, hvis man ikke ved Besked med de andres. Etnologiens Felt er netop »de andres«: den omfatter alle Grader og Afskygninger af menneskelig Kultur, fra den højeste til den laveste. Den spæn-

der fra levende, skabende Samfund i Kulturkredsenes Centrere til de stillestaaende, glemte Stammer ved deres Rand, ved »Verdens Bagdør«, som det træffende er kaldt andet Steds i Bogen. For alle giver de jo deres Bidrag til det store Billede; hvor primitivt et Folk end er, ejer det dog altid en eller anden Form for Kultur: den kulturløse Stamme findes ikke.

Men det er ikke hver Mands Sag at føje de utallige Enkeltheder sammen til et overskueligt Billede. De behandlede Emner er saa enormt omfattende, at kun en lige saa vidtspændende Aand kan beherske det hele. Man har gennem Værket Indtryk af, at Stoffet ikke har taget Magten fra Forfatteren; man mærker hele Tiden den faste, ordnende Haand, der lægger det hele til Rette paa en særdeles overskuelig Maade. Bogens Stil er klar og let læselig, og Fremstillingen er paa udmærket Maade illustreret ved et Billedmateriale af høj Kvalitet. De fleste Illustrationer gengiver Ting fra Nationalmuseets store etnografiske Samling; de er saa behændig anbragt i Teksten, at de ofte supplerer de givne Oplysninger, der desværre — som i enhver Haandbog — maa være relativ korte og knappe.

Og hvad faar man saa at vide om Etnologien? Skønt det vist vilde være lettere at nævne, hvad man ikke faar at vide, skal i det følgende et Par af Bogens Hovedlinier nævnes. Først kommer et Par meget værdifulde Kapitler om Videnskaben selv, dens »Raamateriale«, specielle Arbejdsmetoder og forskellige Hjælpkilder. I de rent historiske Strejfflyv faar man den Overraskelse, at der allerede i 1760 fremkom et dansk Skrift, »Kort Fortælling af de Vilde Folks fornemmeste Indretninger, Skikke og Meninger« af Sorø-Professoren Jens Kraft, hvori Naturfolkene behandles ud fra helt moderne etnologiske Synspunkter. Bogen var i den Grad forskellig fra de gængse Opfattelser, at den forblev upaaagtet; var den udkommet 100 Aar nærmere vor Tid, kunde den have dannet Skole.

Vigtigt er Afsnittet om Arbejdsmetoderne. Naar man har læst det, føler man sig tryk gennem de følgende Kapitler, idet man har faaet et klart Indtryk af, at dansk etnologisk Videnskab staaer paa et stærkt og sundt Grundlag, lige langt fra halvvidenskabelige Spekulationer og en snæver Ensidighed. Mange af de Grundsætninger, der her fremsættes, finder ogsaa Anvendelse inden for adskillige Nabovidenskaber, og det er et Spørgsmaal, om f. Eks. Slægtskabet mellem Etnologien og den Side af Arkæologien, som Sophus Müller kaldte den komparative Metode, i Virkeligheden ikke er større, end Forfatteren giver Udtryk for. Den forhistoriske Arkæologi omfatter jo alle Sider af Oldtidens

Kulturliv og beskæftiger sig derfor ogsaa med de Problemer, som optager Etnologerne. Og omvendt maa disse søge til Arkæologien for at faa kastet lidt Lys over den menneskelige Kulturs første og mest primitive Stadier.

Det følgende Kapitel handler om Kulturen og dens Love, maaske det Afsnit i Bogen, som er vanskeligst at bringe i en saadan Form, at det bliver almen tilgængeligt. Her fremfor noget Sted kommer Forfatterens tidligere berørte Evne til klar og koncis Fremstilling til sin Ret. Og her ser man Værdien af et andet af Bogens mange gode Principper, nemlig at definere hver ny Ting og hvert Begreb. Uden det var dette Afsnit om selve Begrebet Kultur, om Betingelserne for Kulturens Opstaaen, Vækst, Udbredelse og Forfald, for den udenforstaaende blevet en Ørkenvandring mellem lutter tomme Ord og intetsigende Fagudtryk.

Herefter følger saa det meget store Parti, som optager Resten af Bogens første Del, Gennemgangen af den materielle Kultur, hvor de enkelte Elementer følges hver for sig. Først Haandværket. Fra den første spæde Begyndelse følger man Menneskets voksende Herredømme over Ilden, Stenen, Træet og Metallerne og ser de forskellige Former for Haandværk langsomt gro frem. Et særligt Afsnit er viet Fremstilling af Mad, Drikke og Nøddelsesmidler. Kan det ikke vække underlige Tanker, naar man hører, at Indianerne ved Amazonfloden ryger Cigarer — af rigtig Tobak — saa store, at de maa støtte dem med en Trægaffel.

Fra Haandværket er der ikke noget langt Skridt til Erhvervs-livet, som derefter behandles. Atter her først en udmærket Indledning om primitiv Økonomi i det hele taget og derefter en Gennemgang af de forskellige Erhvervstrin. Man hører om den mest primitive Samlertilværelse, hvor det eneste nødvendige Redskab er en tilskaaret Gravestok af Træ, hvormed der rodes spiselige Planter frem, dræbes Smaadyr og vendes Sten for at finde Larver og Maddiker; paa det Kulturtrin har man ikke Raad til at være kræsen. Det er forstaaeligt, at den Slags Kulturer ikke efterlader sig mange Spor og arkæologisk vil være meget svære at eftervise. Selv de laveste nulevende Stammer driver dog ogsaa lidt rigtig Jagt og lidt Fiskeri med særlige Redskaber. Højere kommer de stærkt udspecialiserede Fangstfolk som f. Eks. Eskimoerne, og endnu højere ligger Agerbrugskulturerne, hvor Mennesket bliver langt mere uafhængig af Naturen. Nu følger ogsaa fast Bosættelse, og Muligheden for de højeste Bykulturer er hermed skabt. Paa dette Trin bliver Han-

del og Omsætning, som i Bogen har faaet deres særlige Afsnit, ofte af afgørende Betydning.

Som Afslutning paa den materielle Kultur hører man om Dragt, Bolig og Samfærdselsmidler af alle Arter, lige fra Snesko til komplicerede Vogne og Baade. Man faar et godt Indtryk af den menneskelige Hjernes Evne til at frembringe tit de utroligste Ting. Mange Smaating, som i Dag regnes for at være uden større Betydning eller endog selvfølgelige, har krævet lange Tiders Famlen eller en enkelt genial Hjernes Skaberevne. Tænk paa Hjulet, i Virkeligheden en epokegørende Opfindelse, eller tænk paa en lille Ting som Sneskoen; netop den har dog bevirket, at Mennesket i mange kolde Egne har overvundet den dybe, ufarbare Sne, som hindrer enhver Bevægelse.

Med første Bind er den materielle Kulturs forskellige Sider gennemgaaet; i det næste bliver drøftet alt, hvad der kan falde ind under aandelig og social Kultur. Uden at ville forringe Værdien af første Del, maa det siges, at Stoffet i den sidste rent umiddelbart er mere fængslende. Det materielle er, hvor levende det end skildres, altid tungere Kost; over det aandelige er der langt mere Friskhed. Maaske skyldes dette Synspunkt en noget ensidig System med Arkæologi hos Anmelderen, men her, i andet Bind, har vi netop en Skildring af alt det, som ligger bag Sagerne, og som ikke umiddelbart kan udledes af dem, med andre Ord alt, hvad der i Reglen er skjult eller saa godt kamoufleret for Arkæologen, at den sikre Tolkning er tabt. Kun i Undtagelsestilfælde kommer man her ind paa de Tanker og Forestillinger, som ligger bag f. Eks. Fund af religiøs Art. For at tage et enkelt Tilfælde: Etnografen erhverver hos en eller anden nordvestamerikansk Stamme, hvor Sjøletroen florerer, et lille udskåret Benrør. Samtidig faar han at vide, at Stammens Medicinmand har anvendt det til at opbevare vildfarne Sjæle, der var blevet borte for Ejermændene. Finder en Arkæolog et ganske tilsvarende Rør, vil han først tænke sig, at det har haft en rent praktisk Anvendelse; foreslog han derimod, uden iøvrigt at vide nærmere, en Tydning som den lige nævnte, vilde han være ude i fuldstændig uvidenskabelig Gætterier. Netop Etnologien kunde jo vise ham, at et saadan Benrør kan have utallige Funktioner hos de forskellige Folk.

Mange og omfattende er ogsaa de Emner, der behandles i denne Part af Værket. Inden for Samfundsbygningen kan nævnes Afsnittet om Slægt og Æt. Hvad selve Slægtskabet angaar, faar man at vide, at det hos lavere staaende Stammer er næsten som hos os, hvor Faderen og Moderen omtrent staar lige. Men hos

noget højerestaaende Folk er Forholdet ofte, at kun den ene Side er afgørende. Man taler om faderretslige og moderretslige Samfund. Hos de sidste har Kvindeliniien alene Betydning. Her er saaledes en Fader fremmed over for sine Børn; deres nærmeste mandlige Slægtning er Morbroderen.

Over Omtale af Rang og Stand naar vi frem til Staten. Hvad er Forskellen paa Stat og Samfund? Atter her faar man en klar Definition: »Staten er det bevidste Samfund« med bestemte Opgaver og Rettigheder, men ogsaa bestemte Pligter for den enkelte. Staten er altsaa yngre end Samfundet, som jo faktisk allerede er til Stede ubevidst første Gang en Flok Mennesker slaar sig sammen og er fælles om en eller flere Opgaver. I et saadant Samfund ligger den højeste Magt i Sædvane og Samfundets Interesse. Ingen kan gøre sig fri af dem, og i Virkeligheden er en primitiv Buskmand langt mere ufri end et af Nutidens Kulturmennesker, hvor mange Love denne saa end slaas med til daglig.

Dette mærkelige Forhold træder ogsaa klart frem i hele den følgende Behandling af Samfundslivet og dets Skikke, fra Fødsel, over Ungdomsindvielse og Bryllup til Død og Begravelse. Særlig interessant er det at stifte Bekendtskab med de Tanker og Forestillinger, der ligger til Grund for Gravskikkene, paa den ene Side Omsorgen for den døde, paa den anden Side Frygten. Maaske navnlig det sidste. Dels med Vold, dels med List skal han holdes i sin Grav. Derfor sørges der ofte for, at den døde er beskæftiget, og det er ikke uden Interesse, at Dr. Birket-Smith i denne Forbindelse anfører, at endnu i 1612 fik Chr. IV's Dronning 15 Skæpper Hør med sig i Graven; saa var der altid noget at tælle.

Under Betegnelsen Aandsliv faar man en Skildring af det primitive Livssyn og de religiøse Forhold, udtrykt i Menneskets Forhold til Magterne. Disse Afsnit hører til Bogens bedste og mest fængslende, ikke blot gennem deres Behandling af de religiøse Grundforestillinger, men ogsaa ved den videre Skildring af Guder og deres Dyrkelse, af Troldmænd og deres Magt, kort sagt alle de forskelligartede Sider af det religiøse Liv. Herunder hører ogsaa nogle af Kulturens uhyggelige Vildskud: Hovedjagt, Menneskeofring og Kannibalisme. Det er nemlig næsten altid Religionen, der staar bag disse Forhold.

Et sidste Hovedafsnit er viet et Rids over Kulturens Udvikling, fra de første usikre Spor engang under Istiderne og frem til de store Bykulturer i Ægypten, Mesopotamien, Indien og Kina. Et hastigt Rids, javel, men en første Klasses Oversigt over

Kulturens rolige Vækst og bestandige Drift fremad. Til sidst bliver vi orienterede om Bokredsens fjerneste og mest isolerede Fastlande, Amerika, et Omraade, hvis tidlige Udvikling er saa godt som ukendt herhjemme, naar man undtager Fagfolkenes snævre Kreds.

Bagest i Bogen faar man endelig fire meget nyttige Ting, en udførlig Litteraturhistorie, et Register, en Tidstavle og et Folkekort. A propos Kort; som en lille Indvending kunde man maaske have ønsket sig nogle Kortskitser hist og her til Illustration af de enkelte Kulturelementers Udbredelse. Saadanne Skitser er langt mere veltalende end en hel Række geografiske Navne, der remses op i Teksten.

»Kulturens Veje« er et Mønster paa en Haandbog. Man maa være Dr. Birket-Smith taknemlig for, at han har aabnet Døren for os til det mest vidtspændende af alle de kulturhistoriske Fag. Et stort Savn er blevet afhjulpet hermed, for ingen Kulturhistoriker kan komme uden om Etnologien. Det foreliggende Værk fortjener derfor den videst mulige Udbredelse.

C. J. Becker.

Skriftens Historie.

E. Kroman: Skriftens Historie i Danmark fra Reformationen til Nutiden. Udgivet af Dansk historisk Fællesforening. Hagerup 1943.

De mange, som har studeret Hjelholts »Skriftprøver«, udgivet af Fællesforeningen i 1940, og i det hele de danske arkivforskere, som ikke er eksperter i skriftens historie — og hvor mange af os er det? —, har sikkert mange gange, naar de er stødt paa bestemte ældre bogstavformer og maader at skrive ordene paa, spurgt sig selv: hvorledes er disse former og maader opstaaet, og hvorledes hænger de sammen med endnu ældre og med nyere former og maader? Hvorledes kom f. ex. det nygotiske e til at minde om et sammenknebet n? Hvorledes kom man ind paa at skrive ordet skipper som: skipp med en vandret streg gennem det sidste p's underlængde? Hvorledes er de gamle tegn for mark, skilling, hvid, penning og pund opstaaet? Hvorfor skrev man i 16. aarhundrede Wuen for uven? Dette og adskilligt andet kunde nok give anledning til funderinger, og det var ikke altid let at finde svar paa spørgsmaalene. Der var nok fremstillinger af skriftformernes og skriftarternes historie, men dels tog de, som H. Delitsch's: »Geschichte des abendländischen Schreibschriftformen«, ikke hensyn til den særligt danske ud-

vikling, dels holdt de sig til oldtidens og middelalderens latinske og gotiske skrift. En mere indgaaende redegørelse for dansk skriftudvikling i tiden siden reformationen har hidtil manglet, og man har derfor al god grund til at være arkivar Erik Kroman som forfatter og Fællesforeningen som udgiver taknemlig for, at der nu udsendes en saadan redegørelse.

Kromans bog er trods sine kun 80 sider overmaade indholdsrig. Efter en kort oversigt over middelalderens danske skrift skildres den nygotiske skrift i dens to perioder: fra reformationen til ca. 1650 og fra ca. 1650 til det ministerielle cirkulære af 10. maj 1875, som afskaffede undervisningen i gotisk eller »dansk« skrift (om berettigelsen af den sidste betegnelse se Kroman, s. 62) i skolerne. I forbindelse hermed redegøres der for anvendelsen af romertal, for de arabiske taltegn gradvise fremtrængen og for tegnsætningens historie. Derpaa følger et kapitel om den latinske skrift i Italien, hvor i 15. aarhundrede den humanistiske kursiv, grundlaget for al senere latinsk skrive-skrift, udviklede sig, Frankrig, England, Tyskland og Danmark, et overmaade nyttigt kapitel om de i 16.—19. aarhundrede anvendte forkortelser (abbreviationer) og et tillæg om den franske og hollandske gotiske skrift, runeskrift, anvendt i 16. aarhundrede, talmonogrammer og astronomiske tegn til betegnelse af ugedagene.

»Skriftens Historie i Danmark« er et værk, hvis vejledning man trygt kan give sig i vold. Arkivar Kroman er en af vore kyndigste og skarpsindigste kendere af ældre skrift, og hans skildring hviler for den danske skriftudviklings vedkommende helt igennem paa et indgaaende studium af originale haandskrifter, akter, breve og brevbøger, overvejende fra Rigsarkivets skatkammer. Fremstillingen skildrer ikke blot de almindelige træk i de forskellige perioders skiftende skriftpræg, illustreret ved kortere skriftprøver, men giver en analyse af de enkelte bogstavformer og de ændringer, de undergaar, paa grundlag af alfabetisk ordnede grupper af store og smaa bogstavtyper fra henholdsvis 16., første halvdel af 17. og 17.—18. aarhundrede. Der ligger et uhyre arbejde og en fremragende kritisk iagttagelses-evne bag tilvejebringelsen af disse grupper og de foretagne analyser. Anm. har ikke kunnet konstatere mangelen af nogen blot nogenlunde almindeligt forekommende bogstavform. Detaillernes mangfoldighed søges dog, saa vidt det er muligt, indordnet under større synspunkter. Forfatteren stræber at vise skriftens udvikling i dens sammenhæng med den almindelige historiske udvikling, især naturligvis de kunstneriske stilarters historie,

med renæssance, barok, rokoko, klassicisme og Christian VIII.s stil, men ogsaa med f. ex. enevældens normerende og regulerende virksomhed. At der er en saadan sammenhæng, lader sig næppe bestride, men Kroman peger samtidig paa, hvorledes ændringer i haandens skrivestilling og fjerpenneens tilskæring, siden indførelsen af staalpenne (staalpenne af indenlandsk fabrikat var fremme paa den første danske industriudstilling 1810) har bidraget til at omdanne skriftpræget.

Som de fleste andre kulturforeteelser naaede ændringer i skriften i regelen til Danmark over Tyskland, og den danske skrift har gennem tiderne været stærkt paavirket af den tyske. Den har dog, som Kroman viser, hverken i middelalderen eller i nyere tid slavisk fulgt de tyske forbilleder, og fra ca. 1600 træder forskellene stadig stærkere frem, indtil Danmark i anden halvdel af 19. aarhundrede brød med den gotiske skrift, hvad Sverige allerede havde gjort i slutningen af det 18., England og Frankrig i løbet af det 16., Holland i det 17. aarhundrede. Til forskellige tider har i øvrigt baade fransk, hollandsk og engelsk skrift øvet indflydelse paa den danske. Det var et studium værd, hvad adelens og de lærdes udenlandsrejser i saa henseende har betydet. Flere lærde fra Erasmus Lætus paa Frederik II.s tid til N. M. Petersen brød paa egen haand med »gotikken«, idet de skrev dansk med latinske bogstaver, hvad enten nu klassiske, vesteuropæiske eller svenske forbilleder har været afgørende for dem.

Megen opmærksomhed fortjener Kromans paavisning af, at det var ripenseren Johannes Laverentzen (ca. 1648—1729), kongelig haandskriver og skriver i gehejmearkivet, senere direktør for det kongelige bogtrykkeri og universitetets første bogtrykker, som har udført den ortografisk mærkeligt moderne renskrift af Christian V.s Danske Lov, hvorefter loven 1683 tryktes, og at han derved, i kraft af den normgivende indflydelse, Danske Lov fik paa dansk ortografi, havde en hovedandel i, at denne i løbet af 18. arhundrede fik en fastere karakter. Naar Kroman i denne forbindelse udtrykker ønsket om, at man i Danmark som i de store lande kunde samles om den hævdvundne retskrivning, der stadig hviler paa grundlaget fra Laverentzens tid, »da en fast Retskrivning har alle Fordele«, kan man redebønt give ham ret i dette sidste uden dog at mene, at en retskrivning, fordi den er hævdvunden, fortjener at blive staaende til evig tid. Og det er ikke et holdbart argument for bevarelsen af de store bogstaver ved substantiver, at dette system træffes nogenlunde gennemført allerede i Resens bibeloversættelse fra 1607. Danmark

har forladt de gotiske bogstaver til fordel for de i Vesteuropa sejrende, tydeligere og smukkere latinske: hvorfor holde saa krampagtigt fast ved en af den gotiske baroks snurrigste skabelser?

Rent personligt konstaterer anm. med tilfredshed, at en gruppe breve fra kong Frederik III., for hvis herkomst fra kongens egen haand han har argumenteret stærkt, efter Kromans mening »med Sikkerhed« kan paavises at være egenhændige. Til gengæld skal et brev fra nævnte konge til grev Chr. Rantzau, som undertegnede i tilslutning til Fridericia har betegnet som egenhændigt, være en afskrift af en kongelig skriver. Jeg bøjer mig her for Kromans expertise — meget fast i troen har jeg paa dette punkt aldrig været — men tilføjer dog, at jeg er temmelig sikker paa, at der har ligget en egenhændig kongelig udfærdigelse til grund for afskriften.

Selvfølgelig kan man altid finde noget at udsætte paa ethvert menneskeværk. De smaa indvendinger, jeg kan have mod en og anden enkelthed i dette, er der dog ingen grund til her at fremføre. Lad mig nøjes med at paapege, at naar den franske skrive­ lærer Petré's forskrift s. 67 gives som prøve paa fransk skrift, burde det være fremhævet, at der drejer sig om skønskrift. Der findes fra det 17. aarhundredes Frankrig haandskrifter, der er lige saa personligt prægede som de s. 68 gengivne linier fra hertugen af Marlboroughs haand. Udtalelsen om, at engelsk skrift har holdt sig forbavsende uforandret fra 17. aarhundrede (s. 68), er kun med modifikationer rigtig, som bl. a. kendere af engelske breve fra victoriansk tid og vore dage vil vide. Men sikkert er det, at der baade i England og Frankrig er langt større kontinuitet til stede paa dette omraade end i Danmark.

Disse og andre indvendinger er dog kun smaating. Der kan vanskeligt tænkes en bedre vejledning i nyere dansk skrift­ historie end Kromans bog.

C. O. Bøggild Andersen.

Bondeboliger og Husmænd.

Axel Steensberg: Den danske Bondegaard. Fra Jordhuset til den moderne Bondebolig. Schultz. 1942. — Fridlev Skrubbeltrang: Husmænd i Danmark gennem 300 Aar. Schultz. 1942.

I »Vi og vor Fortid« — den kendte Serie af populære, historiske Skrifter, som udgives af Historikergruppen — er der ud­ kommet et Par Bind, som man maa lægge særlig Mærke til. De er ikke blot populariseret Videnskab, men i Virkeligheden grund­ læggende inden for hver sit Omraade.

Bopladsarkæologien har allerede for flere Aar siden, fortrinsvis ved Professor Gudmund Hatts imponerende Udgravninger, givet os saa god og fyldig Besked om visse Oldtidsperioders Huse og Boligforhold, at man faktisk havde mere Kendskab til Oldtidens Bondeboliger end til Middelalderens. Det var egentlig først, da Dr. Axel Steensberg tog Spaden i Haand og gik løs paa Tomterne af Middelalderens og Renæssancens Boliger, vi fik eller ventede paalidelig Besked.

I »Den danske Bondegaard« ser vi Resultaterne af Steensbergs Undersøgelser føjet sammen med Undersøgelsesresultaterne fra de forskellige Perioder i forhistorisk og historisk Tid, saaledes at der derved fremkommer en Helhed. Ganske vist er der endnu for visse Tidsrum, f. Eks. Vikingetidens, slemme, mørke Huller. Og endnu har Arkæologerne beskæftiget sig saa lidt med Middelalderens Bondeboliger, at Forfatteren gør opmærksom paa, at Slutningerne derudfra maa tages med et vist Forbehold. Alligevel har Steensberg i denne Bog kunnet paavise og skildre de danske Bondebygningers Udviklingsgang. Tillige er her omtalt og indsat i rette Sammenhæng saa mange Forhold, at man — trods Bogens ringe Størrelse, 148 Sider — tør sige, at den er det grundlæggende Værk om den danske Bondegaard, som den har udviklet sig fra Jordhuset til den moderne Bondebolig.

Først skildres Oldtidens Boligforhold, hvor Forfatteren giver en ny Tydning og Rekonstruktion af J. Winthers berømte lange Jættestuehus fra Troldebjerg, idet Steensberg ud fra Winthers Opmaalinger og Beskrivelser hævder, at Husets hele store nordlige Del har været opført med normal Aaskonstruktion — en Tydning, der unægtelig ser mere sandsynlig ud end den oprindelige, og som tilmed stemmer mere overens med de Erfaringer, man har gjort ved andre Hustomtundersøgelser. Har det lange Troldebjergs hus end rummet Husdyr, er det dog først med Begyndelsen af Jernalderen, man tog Kvæget paa Stald, og Bondehuset normalt forøges med denne Afdeling, saa Langhuset nu tager Form, ja, i Oxbøllhuset fra Ældre germansk Tid er der maaske endog tilføjet en lille Lade. Omkring Kristi Fødsels Tid blev Huse med Jordtørvvægge omtrent eneraadende. Mod Slutningen af Jernalderen kommer Bulhusene til, men i Middelalderen sejrer Bindingsværket, og Jordhusene fortrænges.

Det er Undersøgelserne i Hejninge, Pebringe og Asaa, der giver det vigtigste Materiale til Skildringen af Middelalderens Boligforhold. De viser ogsaa, at Bondegaarden nu kan være flerlænget, idet der kan være kommet Udhuse til i egne Længer. Stalden kan dog stadig findes i den ene Ende af Stuehuset, der

er udvidet med et eller flere Rum. Fra Renæssancen til Udskiftningen sker der andre Forandringer, men langsomt og ikke enstidigt eller ensdan i Landets forskellige Egne, særlig iøjnefaldende er det, at Bondegaarden nu forsynes med Skorsten og Vinduer.

Forfatteren benytter nu foruden det arkæologiske Materiale ogsaa Arkivmateriale, men maa dog gøre opmærksom paa, at der stadig er mange dunkle Partier i Billedet af Bondegaarden fra denne Tid. Jeg vilde gerne have Lov til at gøre opmærksom paa et saadant: Til omkring ca. 1750 var det paa mange Gaarde saare almindeligt, at de beboedes og dreves af to eller flere Fæstere. »Gaardmand« betød dengang noget andet end nu. Det betød den, man boede i Gaard sammen med. Man kunde være fælles om Brønd, Ovn og Malkølle, men ellers havde hver sin Del af Huset. Forholdet maa uvægerligt have indvirket paa Bygningerne og deres Indretning. Men hvordan?

Til Slut giver Bogen en Oversigt over Egnsforskelligheder og Nydannelser i Tiden efter Udflytningen, væsentlig byggende paa H. Zangenbergs fortjenstfulde Arbejder, og endelig sluttes der med Betragtninger over Nutidens og Fremtidens Bondegaard, om Foreningen af de gamle Traditioner og de Krav, det moderne industrialiserede Landbrug stiller.

Hist og her kan man rejse Tvivl om Enkeltheder, saaledes naar Forfatteren (S. 35) mener, at Køerne i Jernalderen ikke gav Mælk om Vinteren, og at der ikke blev muget, før Dyrene blev sluppet ud paa Græs. Henvisningen til den nyere Tids Faarestier og Kalvebokse slaar ikke til. Der gaar Dyrene nemlig løse og udjævner Gødningen. Men i Jernalderhusene var Dyrene bundne. Blev der ikke muget, vilde Dyrene sidst paa Vinteren komme til at staa omtrent paa Hovedet, mens Krybben fyldtes med Ajle! Det har været nødvendigt at muge flere Gange i Løbet af Vinteren. Forøvrigt var de gamle Stalde i de grønlandske Nordbobygder og paa Island endnu trangere. S. 116 siges, at fritliggende Bagerovne er almindelige fra Blaavand til Skagen. Ja, det var de endnu længere Syd paa, saaledes i hvert Fald i Skast Herred og aabenbart endnu sydligere, da »Ovnhus« i Vestslesvig var et almindeligt brugt Ord, og det betegnede en fritliggende Bagerovn. Ved Omtalen af Troldtoftuset fra Ældre keltisk Tid har Forfatteren glemt at nævne et ganske tilsvarende Hus fra Borre, Aal Sogn (se Fra Ribe Amt 1939, 162—75). — Men slikt er Smaatterier, der ikke fordunkler dette, at Bogen vil blive læst og brugt. Og den fortjener det.

Dr. Fridlev Skrubbeltangs »Husmand og Inderste« er det

grundlæggende Arbejde om Husmændene i Tiden 1660—1800. I »Husmænd i Danmark« har Dr. Skrubbeltrang ført Arbejdet videre, saa det først slutter med Husmandens Stilling i Dag. Derved er denne Bog blevet en Slags Haandbog i Husmandens og Husmandsbevægelsens Historie.

Indtil 1800 bygger den naturligvis paa Resultaterne, der vil være kendt fra »Husmand og Inderste«. Det er Skildringen af den følgende Tid, der fylder langt det meste i den lille Bog, der er af samme Omfang som »Den danske Bondegaard«. — Her gøres Rede for de trange Kaar, som de talrige Husmænd, der navnlig var fremstaaet under Landboreformerne, maatte leve under, og der fortælles om Lejehusmændene og Husmandshoveriet. Landbrugshusenes Antal stiger stadig, mens Fattigdommen sætter et Skel i Bondebefolkningen. Trods Bonderøret i 40erne og Husmandshoveriets Ophævelse, bedredes Kaarene ikke væsentligt, tværtimod følte de snarere tungere; den gyldne Kornperiode satte nemlig ind, og da kunde de alt for smaa Brug ikke yde tilstrækkeligt, men sakkede langt bagud — et Forhold, der minder noget om de mindste Husmandsbrugs Tilstand i Øjeblikket — indtil Samfundet omsider kom til Hjælp. Derpaa skildres Udviklingen i den nyere Tid. Først drejede Spørgsmaalet sig om, hvorvidt Husmanden skulde være Landarbejder eller selvstændig Smaa bruger. Vi forstaar Andelsbevægelsens og Oplysningens Indsats, Husmandsrejsernes Betydning, og hvordan Flugten fra Fattigdommen blev imødegaaet ved at skaffe mere Jord til Landarbejderne, og ved at Husmændene organiserede sig. Sluttelig omtales alle de mange Opgaver, Husmandsforeningerne, deres Ledere og Lovgivningen maatte tage sig af lige fra Udstykningen til Skoler og Fagblade og navnlig de vigtige Jordlove af 1919 og deres Gennemførelse. Vi er hermed inde i et Tidsrøre, vi til Dels selv har oplevet, og som nu resulterer i, at Danmark, der som andre Lande havde ejet en fortrykt Landalmue, kom foran paa Husmandsbrugets og Lovgivningens Omraade, saa Landarbejderen blev selvstændig Bonde, og at en betydelig Del af vort Land er paa Vej til at blive opdelt ikke i det, man tidligere forstod ved Husmandslodder, men i Smaagaarde. — Det er en given Sag, at disse mange Forhold er skildret knapt, men de er taget med for at fuldende Billedet.

Naar det hedder, at Husmænd i ældre Tid sjældent blev Gaardmænd, er det rigtigt i al Almindelighed; men jeg vil gerne tilføje, at paa et Tidspunkt blev et ikke ubetydeligt Antal mindre Jordbrugere dog gjort til Gaardmænd, nemlig ved den Udligning af Jord og Hartkorn, der fandt Sted i 1700erne, og hvorved et

Godses Ejendomme i en Landsby alle blev lige store. Mange Smaabol fik da tillagt saa megen Jord, at de blev til Gaarde og altsaa lige saa store som de andre Gaarde, denne Husbond ejede i Byen. Oftest var det vist Husmanden, der fortsatte som Gaardfæster.

Man kan kun glæde sig over, at denne »Grundbog« i Husmandens og Husmandsbevægelsens Historie er fremkommet ved en saa kyndig Forfatters Haand som Dr. Skrubbeltrangs.

H. K. Kristensen.

Den gamle Vandmølle.

Steen B. Bocher: Vandkraftens Udnyttelse i det sydlige Nørrejylland før og nu. Hagerup. 1942.

Som historiker griber man begærligt efter den foreliggende doktordisputats, da der, som forf. selv siger i indledningen, hverken fra historikeres eller geografers side foreligger nogen sammenfattende behandling af de gamle danske vandmøller. Det har været forf.s hensigt at give os den ud fra et erhvervsgeografisk synspunkt. Dog at behandlingen af praktiske grunde holder sig til det ovenfor nævnte omraade med udblik til det øvrige land. Bogen maa altsaa lige saa fuldt komme til at beskæftige sig med historie som geografi. Den følgende anmeldelse vil gøre dens historiske stof til genstand for en nærmere betragtning.

Det skal straks siges, at det at drive videnskab, naar man sidder som adjunkt i Esbjerg, i sig selv er fortjenstfuldt. Vanskelighederne ved at fremskaffe det videnskabelige apparat er store. Der er dog ting i bogen, som ikke kan tilskrives denne grund, men som maa forklares som manglende historisk metode (et synspunkt, som ogsaa fremførtes af Dr. Ax. E. Christensen under handlingen paa Universitetet). Naar der saaledes i litteraturlisten anføres N. M. Petersens udgave af Jyske Lov (fra 1850) og P. G. Thorsens udgaver af Eriks sjællandske Lov og Skaanske Lov (henholdsvis 1852 og 1853), saa maa dette siges at være i strid med videnskabelig metode. Hvor fortjenstfulde end de herrers udgaver var for sin tid, saa er de dog nu ganske forældede, efter at Det Danske Litteraturselskab har foranstaltet landskabslovene udgivet paany med skyldig hensyntagen til den forøgede viden, som de mellemliggende aar har bragt. Det er ogsaa ret chokerende for en historiker at se følgende (Bocher, p. 124): Axel Nielsen mener derimod, at Befolkningen i det 13. Aarh. var lige saa stor som 1750 etc. — Det er muligt, at A. Nielsen ogsaa mener det, men ellers er det Erik Arup, der

er ansvarlig for det anførte sted. Bøcher har blot ikke, skønt han dog tidligere har citeret Arups danmarkshistorie, opdaget, at Arup ogsaa er forf. til første afsnit i *Dänische Wirtschaftsgeschichte*.

Om det gælder geografer som helhed, skal jeg lade være usagt, men der synes i det foreliggende tilfælde hos forf. at kunne spores en vis skyhed for at give sig nærmere af med skrevne ting. Det er desværre ikke det eneste. Under omtalen af litteratur- og arkivarbejdet siges det, at materialet maatte samles fra et meget stort antal steder »og i adskillige tilfælde efterprøves«. Det er dog kun ganske naturligt. Arkivmaterialet maa dog til enhver Tid vurderes, og det samme gælder et stof af saa uensartet værdi som den topografiske litteratur. Blot forekommer det mig, at forf. alt for ofte undlader en kritisk stillingtagen til den litteratur, han benytter. Saaledes kan man ikke anføre en populær bog som Steensbergs: *Den danske Landsby* som kilde (p. 95 og 201), hvor rigtige end dens synspunkter er. Sagen kunde være klaret blot ved at gaa til den i nævnte bog anførte litteratur! Betryggende er det heller ikke, at forf. flere gange (p. 123 og 329) henviser til gamle sagn.

Som afslutning paa dette afsnit blot lige en anke over dispositionen. Man kan naturligvis lægge denne forskelligt an, men det virker forvirrende, naar man hakker de forskellige emner ud i smaastykker og blander dem, saa ingen af to samhørende stykker kommer sammen. At dette er tilfældet, kan man let overbevise sig om ved at se paa indholdsfortegnelsen, hvor I, IV og VI og paa samme maade II og V naturligt hører sammen.

Men bort fra det metodiske. Der er et problem, der interesserer forf. stærkt, nemlig skvatmøllen. Denne den ældste og enkleste form for vandmølle, har tidligere haft en meget vid udbredelse. Endnu er det stadig den almindelige mølletype paa Balkan. Naar forf. siger, at den muligvis endnu kan findes paa afsides steder som f. eks. Hebriderne og Shetlandsøerne, saa er det en unødvendig forsigtighed. Aa. Roussel har i sin bog »*Norse Building Customs etc.*« (Kbhvn, 1934) beskrevet saadanne møller, som han har opmaalt paa Shetlandsøerne. Ogsaa paa den skandinaviske halvø er skvatmøllen stadig i brug. Vender man sig til det danske omraade, saa er der ingen tvivl om, at skvatmøllerne her har været meget talrige. Vanskeligheden ligger blot i at afgøre, om en mølle har været skvatmølle eller ikke, naar møllen selv er forsvundet. Et sted i landet er der dog

stadig mulighed for at studere dem, nemlig paa Bornholm, hvad forf. ikke synes at have været klar over.

Naar det (p. 89) hævdes, at skvatmøllerne ca. aar 1600 næsten overalt var forsvundet, saa er det sikkert en forhastet slutning. Baade i forordningerne af 1588, 1617, 1639, 1643 og endelig i Danske Lov af 1683 tales der om skvatmøllernes afskaffelse. Men ialtfald indtil det sidstnævnte aar maa de have eksisteret og det endog i ret betydeligt antal. Og talen er slet ikke om at afskaffe dem over en bank. I D. L. 5.11.4. undtages udtrykkeligt de skvatmøller, »som der af Alders Tid haver gaaet Landgielde af, og i Søskinde Skifte, eller andre Skifter, ere gangne paa Lod, og bevisis at regnis for Landgielde«. Naar staten blot fik sine afgifter af dem, havde den intet imod, at møllerne bestod.

Et andet vigtigt spørgsmaal, som forf. desværre kun behandler ret svævende, er møllernes særstilling i deres egenskab af jordbrugere (p. 182 og 335—336). Det hævdes, at deres jordtilliggende som regel har været unddraget fællesskabet, og at møllerne derfor har haft et bedre landbrug end landsbyernes og ligesom herregaardenes har tjent som forbillede baade med udskiftning og dyrkningsmaade. Synspunktet er interessant, men det skal dog siges, at for Sønderjylland, hvor udskiftningen er behandlet af Troels Fink, synes forholdet ikke at gælde. Der tiltrænges en nærmere undersøgelse af hele sagen.

En ting savnes i bogen, der dog ellers berører saa mange spørgsmaal. Det er en behandling af selve mølleværkets historie, f. eks. hvornaar de forskellige kværntyper optræder. Det har ogsaa sin betydning for bedømmelsen af møllernes effektivitet.

Det bedste afsnit er forsaavidt det sidste, hvor der foretages en jævnførelse med det øvrige land.

Holger Rasmussen.

Godshistorie.

Det Classenske Fideicommis gennem 150 Aar. Af *Harald Jørgensen* og *Fridlev Skrubbeltrang*, udgivet af Det Classenske Fideicommis, 1942.

Den 24. Marts 1942 havde Det Classenske Fideicommis virket i 150 Aar. I den Anledning har Fideicommisset ladet sin Historie skrive af Socialhistorikeren, Arkivar *Harald Jørgensen* og Landbrugshistorikeren, Dr. phil. *Fridlev Skrubbeltrang*. Resultatet er blevet et stateligt Værk paa 600 Sider i smukt Udstyr og fuldt af gode Illustrationer. Forfatterne har delt Arbejdet paa den Maade, at Harald Jørgensen har skrevet Fideicommissets »almindelige Historie«, medens Skrubbeltrang har udarbejdet de underlig-

gende Godsers Historie samt skrevet om Den Classenske Agerbrugsskole paa Næsgaard.

Skildringen strækker sig fra Fideicommissets Oprettelse ved Generalmajor Johan Frederik Classens testamentariske Gave til det danske Samfund og op til i Dag. Selve Stifterens Liv og Levned forudsætter Værket i det store og hele bekendt, hvad der er Grund til, da der allerede er givet flere omfattende Skildringer af denne mærkelige Personlighed, der var theologisk Kandidat og blev dansk Rustningsfabrikant i den store Stil, Storgodsejer m. v., og som efterlod de Rigdomme, han paa denne Maade skaffede sig, til humanitære Formaal. Den første samlede Redegørelse blev givet i 1887 af C. Nyrop, og senere (1923) har Astrid Paludan-Müller skrevet et større Værk om ham. Enkelte Sider af hans Virke fremdrages dog ogsaa heri; saaledes uddybes det bemærkelsesværdige Forhold, som allerede Nyrop var inde paa, at denne store Filantrop var en temmelig haard Godsejer overfor sine Fæstebønder. Men ellers er Bogens Hovedindhold en detailleret Gennemgang af Fideicommissets Indsats i de forløbne 150 Aar. Dets Hjælp til Syge og Fattige, Reconvalescenter og Børn, dets Støtte til Skoler, Biblioteker og til Videnskaben har været undergivet Tidens skiftende Vilkaar. Første Halvdel af det 19. Aarhundrede var en vanskelig Tid, Aarhundredets sidste Del fremviste derimod stor Fremgang i Virksomheden, og efter Socialreformen i 1933 kunde Fideicommisset lægge sin Virksomhed helt om, fordi det Offentlige nu i helt anden Grad end tidligere aflastede det for en Del af dets Opgaver.

Bogen er et Festskrift og giver sig ikke ud for andet og mere. Forfatterne har saaledes f. Eks. givet Afkald paa at dokumentere deres Oplysninger ved Kilde- og Litteraturhenvisninger, idet en saadan Dokumentation vilde have givet Bogen et Skær af at være en kritisk historisk Udredning, noget en Behandling af et saadant Emne, der skal føres op til Dato, vel daarligt kan blive. Paa Grund af de Hensyn, der naturligt tages ved Omtalen af nyere Forhold og af nulevende eller nylig afdøde Personer, kommer Værket til at falde i to Dele, hver med sin Værdi for Læseren. Ved Behandlingen af de ældre Tider viser Forfatterne en udstrakt Viden, ikke alene m. H. t. Fideicommissets Virke, men i det hele taget angaaende Tidens sociale og landøkonomiske Problemer. Bogen bliver derved af Interesse ogsaa for andre end den, der specielt beskæftiger sig med det Classenske Fideicommiss. Som Eksempel kan nævnes det Indblik, man faar i, hvorledes en filantropisk Institution i det 19. Aarhundrede rent forretningsmæssigt arbejdede med sine Pengemidler. Interessant

er bl. a. Oplysningen om, at det var for de Penge, der blev frigjort ved Salget af det falsterske Fæstegods til Bønderne selv, at De Classenske Boliger i København blev bygget. Man slog derved to Fluer med eet Smæk: afhjælp en vanskelig Boligsituation for københavnske Arbejdere og fik sine ledige Penge anbragt i solide Værdier. — Det er Skade, at der ikke findes et Sagregister til Hjælp for den, der vil søge Oplysninger om et enkelt Omraade. — De Afsnit, der omhandler de nyere og nyeste Tider, er gennemgaaende holdt i en refererende Tone, der er velgørende saglig, men ikke gør dem til særlig spændende Læsning. Dette sammen med de mange — ogsaa mindre væsentlige — Detailler faar dem til at virke langtrukne. De rummer imidlertid en Del personalhistoriske, statistiske o. lign. Oplysninger af Værdi. Til Indførsel i det personalhistoriske Stof findes et Personregister.

Sigurd Jensen.

Børglum Kloster.

Peter Riemann: Børglum Klosters Historie fra de ældste Tider til vore Dage. Hjørring, 1941.

Klostrene har i Middelalderens Danmark været en Faktor i Samfundet af stor Betydning, økonomisk, socialt, politisk, religiøst og kulturelt. Ikke desto mindre har dansk historisk Forskning hidtil kun i ringe Grad gjort Klostrenes Historie til Genstand for større Undersøgelser. Vilhelm Lorenzen har udført en Bedrift ved Udgivelsen af en smuk Serie Publikationer om snart sagt alle danske Klostres Bygningshistorie. Men dette er kun en enkelt Side. Tilbage bliver at skrive de enkelte Klostres almindelige Historie. Her er en værdig Opgave for Lokalforskningen. Først naar vi besidder en Række Skildringer af enkelte Klostre, vil den endnu større Opgave kunne løses, at skrive en almindelig Fremstilling af Klostrenes Betydning for det danske Samfund, en dansk Klosterhistorie. Lokalhistorien kan her gøre et nyttigt Stykke Forarbejde for »Rigshistorien«. Et Bidrag hertil er Høj-skolelærer, cand. theol. Peter Riemanns Bog om Børglum Kloster. Det er den utrættelige Lokalhistoriker, Postmester Klitgaard, som har opfordret Forfatteren til at gaa i Gang med Emnet, og »Historisk Samfund for Hjørring Amt« har staaet for Udgivelsen.

Børglum Kloster har haft en vekslende Skæbne gennem Tiderne. Oprindeligt har det været en Kongsgaard, Sæde for Kon-

gens Ombudsmand, saa bliver det Bispesæde (mellem 1134 og 1139) og i Slutningen af 12. Aarh. tillige Sæde for et Domkapitel, der kom til at bestaa af Præmonstratensermunke. Efter Reformationen bliver det Len under Kronen, men 1669 gaar det ved Mageskifte over til at blive en privat Herregaard. Siden da har det skiftet Ejer adskillige Gange. Denne omtumlede Tilværelse har sat sine sørgelige Spor paa Klosters Bygninger og paa den engang saa anselige Kirke.

I Riemanns Bog følger vi Klostret under alle Omskiftelser. Indenfor hvert Hovedafsnit (Middelalderen, 1536—1669, Tiden efter 1669) gøres der Rede for tre Forhold: 1) Personer, der har haft Tilknytning til Børglum, 2) Godsets Omfang og 3) Bygningshistorien. For Bygningshistoriens Vedkommende bygger Forfatteren naturligt nok paa de fremkomne Undersøgelser. For de to øvrige Forholds Vedkommende har han selv maattet tage fat paa at indsamle Stof. De vedføjede Kildeangivelser vidner om stor Ihærdighed. Navnlig trykt, men ogsaa utrykt Materiale er benyttet. For Middelalderens Vedkommende har »Acta pontificum« givet mange Oplysninger.

Størst Interesse knytter der sig til Børglum i Middelalderen, men desværre er Kildematerialet spredt og brudstykkeagtigt. Mest kan der siges om de Børglum Bisper, som har talt adskillige for Middelalderens Kirke typiske Personer. Man noterer med Tilfredshed, at Bogen tager Afstand fra Thit Jensens ganske forfalskede Billede af de to sidste Børglumbisper. Mindre kender man til Domkapitlet og dets Virksomhed, og altfor lidt lader der sig sammenstykke om Klosters Gods i Løbet af Middelalderen. Man faar af Bogen ikke noget klart Billede af Ejendommenes Størrelse. En Sammenligning med andre Domkapitler eller Klostres Ejendomme vilde have haft stor Interesse, og et Kort over Vendsyssel og Hanherred med Angivelse af, hvor Bispe- og Klostergodset laa, f. Eks. 1536, vilde have lettet Overblikket.

For Tiden efter Reformationen flyder Kildematerialet mere rigeligt. Her burde Fremstillingen i højere Grad have samlet sig om selve Godsets Historie og mindre om de skiftende Besidders Personer. At dette ikke er Tilfældet, skyldes rimeligvis den Svaghed, som Bogen lider af, idet den paa en Gang vil give en populær Skildring af Børglum gennem Tiderne og samtidig fremtræder som en videnskabelig Undersøgelse af alt det foreliggende Materiale. Det sætter ogsaa sit Præg paa Fremstillingens Form, der nogle Steder virker mere tør, andre Steder mere livlig, undertiden lyrisk, undertiden lidt plat. Nogen sikker Stilist er Forfatteren heller ikke.

At Jyske Lov dateres til 1240, maa vist henregnes til Trykfejlene. Alvorligere er det, at Svavsted (S. 104) kaldes en syd-tysk By. At Dronning Margrete, da hun skænker Rugtved til Bispestolen, giver Ordre til, at Fæstningstaarnet skal nedbrydes, er ikke noget usædvanligt Fænomen; det maa ses som Eksempel paa hendes almindelige Paabud om Nedrivning af alle Borge. I det hele kunde man have ønsket, at Forfatteren havde søgt at kaste Blikket lidt videre ud, saa at de mange interessante Træk, som Børglums Historie frembyder, kunde være blevet placeret i Forhold til Tidens almindelige Udvikling. Med sine Brøst er Bogen dog et nyttigt Stykke Samlearbejde. Man maa udtale Haabet om, at Forfatteren maa faa Lejlighed til senere yderligere at uddybe det interessante Stof, som han her har fremlagt.

Johs. Lomholt-Thomsen.

FORENINGSMEDDELELSER.

Aarbogspræmiering.

Efter en Gennemgang af Amtsaarbøgerne for 1941 har Styrelsen besluttet at tildele cand. phil. *J. Pilegaard* en Præmie paa 200 Kr. for hans Afhandling »Gelskov i Adolf von Holstens Tid 1667—1694« i Fynske Aarbøger I, 1941.

Afhandlingen yder et værdifuldt Bidrag til den danske Godsdrifts Historie i 17. Aarh.'s 2. Halvdel i de vanskelige Tider, da saa meget Gods fra Kronen og den gamle danske Adel kom paa borgerlige eller fremmede Hænder, og da lave Priser øvede deres Tryk paa baade Ejere og Fæstere. Til nærmere Belysning af Forholdene foreligger her den saakaldte Gelskovbog (jfr. Fynske Aarbøger I, 1940, S. 248 ff), en broget Optegnelsesbog, ført af Holsten og hans Forvaltere, men sjusket og vanskelig at læse. Med stor Ihærdighed har Forf. uddraget Oplysninger om Størrelsen af Hovedgaardens Udsæd og Høst 1668—85, Aar for Aar, og søgt at beregne Foldudbyttet, hvor helt sikre Resultater dog ikke kan naas, da Udsæden er angivet i Tdr. og Høsten i Traver. Med grundig Udnyttelse af Materialet i Arkiverne og med Kendskab til de lokale Forhold har Forf. iøvrigt skildret Godsets Køb og Forbedring bl. a. ved Magelæg med Bønder, Fæstevæsenet, Hovedgaardsdriften, Bygningshistorien og Havedyrkingen samt gjort Rede for det pekuniære Resultat for Ejeren. Afhandlingen er derfor

fundet værdig til Præmie, skønt den er meget knap i sin Form og som Læsning knastør.

Intet Aarsmøde i Aar.

Paa Grund af de vanskelige Rejse- og Hotelforhold kan det paatænkte Aarsmøde i Kolding ikke gennemføres. Styrelsen har derfor besluttet at udsætte Aarsmødet til 1944.

Et Tilbud til vore Læsere.

Dansk historisk Fællesforening tilbyder herved alle Medlemmer af de historiske Amtssamfund nedennævnte Skrifter til Favørpris:

E. Kroman: Skriftens Historie i Danmark fra Reformationen til Nutiden.

Udgivet af Dansk historisk Fællesforening. 1943. 91 S. med 57 Ill. Bogladepris 6 Kr., Favørpris for Medlemmer af historiske Amtssamfund 3,60 Kr.

Skriftprøver

fra Tiden efter Reformationen til Midten af 19. Aarh., med Tekstlæsninger.

Udgivne ved *Holger Hjelholt* af Dansk historisk Fællesforening. 1940. 44 Tavler + 33 S. Tekstlæsninger. Bogladepris 4,75 Kr., Favørpris 2,75 Kr.

Skrifterne faas portofrit tilsendt efter Indbetaling af Favørprisens Beløb paa Dansk historisk Fællesforenings Postgiro-konto **3516** Jagtvej 10, København N.

Endvidere tilbydes følgende **Smaaskrifter**:

Nygaard: Anvisning til at drive historisk-topografiske Studier. 50 Øre.

Chr. Axel Jensen: Bibliografisk Vejledning for historiske Lokalsamlinger. 50 Øre.

Holger Hansen: Om Opbevaring og Ordning af Købstadarkiver. 50 Øre.

DANSK HISTORISK FÆLLESFORENINGS REGNSKAB 1942.**INDTÆGT:**

Beholdning Marts 1942	Kr. 2411,92
Kontingenter: A. Foreninger.....	» 972,98
B. Byraad	» 240,00
C. Institutioner	» 960,00
Statstilskud	» 470,00
Renter	» 69,01
Abonnement, Salg af Tidsskriftet m. v.	» 1062,75
Bidrag fra Carlsbergfondet til et Værk om Præste- gaarde, 1. Rate.....	» 1500,00
	<hr/>
	Kr. 7686,66

UDGIFT:

Sekretærens Honorar	Kr. 300,00
Nielsen & Lydiches Bogtrykkeri	» 1819,09
F. Hendriksens Reproduktionsanstalt	» 19,37
Forfatterhonorarer	» 471,00
Udgifter til Kroman: Skriftens Historie	» 844,61
Ekspedition af »Fortid og Nutid« m. v.	» 270,38
Aarsmødet	» 321,21
Bestyrelsens Rejseudgifter	» 120,00
Porto og diverse Udgifter	» 176,26
Beholdning Marts 1943	» 3344,74
	<hr/>
	Kr. 7686,66

Regnskabet er revideret og fundet i Overensstemmelse med Bilagene.

København, den 26. Marts 1943.

Knud Klem.

Georg Galster.

(Fortsat fra Omslagets 2. Side.)

- C. Klitgaard: Vester Brønderslev Sogns og Brønderslev Købstads Historie. 253 S. (Mandrup Poulsens Bogh., Brønderslev.)
- Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1943. 100 S. (Gylden-
dal.) Pris 6 Kr.
- Fridlev Skrubbeltrang: Husmænd i Danmark gennem 300 Aar. Vi
og vor Fortid Nr. 9. 152 S. (Schultz.) Pris 3 Kr.
- Diplomatarium Danicum, udgivet af Det danske Sprog- og Lit-
teraturselskab, 2. Række 5. Bind 1299—1305. Ved Franz Blatt og C. A.
Christensen. 410 S. (Munksgaard.)
- Hjemstavnsbog for Frederiksborg Amt. Udgivet af Frede-
riksborg Amts hist. Samfund. 1. Halvbind. 160 S.
- Jakob Petersen: Skamlingsbanken 1843—1943. 312 S. (Hage-
rup.) Pris 11,75 Kr.
- Norsk Kulturhistorie. Billeder av Folkets Dagligliv gjennem Ar-
tusener. Redigeret av Anders Bugge og Sverre Steen. Bd. V (Hefte
45—55). 496 S. (Cappelen, Oslo.)

Gamle Aargange af »Fortid og Nutid«:

Medlemmer af de historiske Amtssamfund kan ved Henven-
delse til »Fortid og Nutid«s Redaktion, Askov pr. Vejen, faa
Aargangene 1931—1942 for 2 Kr. 50 Øre pr. Aargang. Af ældre
Aargange kan kun faas Bd. III, V—VII og Bd. VIII, 3—4. Prisen
for dem er 3 Kr. pr. Bind = 2 Aargange.

Medlemmer, der er i Besiddelse af Dubletter af gamle Hefter
(før Bd. IX), vil faa Værdien af disse refunderet ved Indsendelse
af Hefterne til Redaktionen.

Meddelelse til Abonnenterne!

Fremtidig vil der i det Hefte af »Fortid og Nutid«, der har
ulige Nummer, blive indlagt et Giroindbetalingskort til Brug for
de Medlemmer af historiske Amtssamfund, der faar Tidsskriftet
til Favørpris. Hvis Indbetaling af Favørprisen (3 Kr.) ikke har
fundet Sted inden 1. Oktober, vil der ved Udsendelsen af det
følgende Hefte blive opkrævet 3 Kr. + Portopenge.

Redaktionen.

INDHOLD

	Side
Albert Olsen: Lokalhistorie — Rigshistorie	1
Svend Jespersen: Nationalmuseets etnologiske Under- søgelser	9
Margrethe Hald: Om Soveskik og Sengetøj.....	21
Sigvard Skov: Københavns Snedkerlaugs Tegninger	41
Anmeldelser: Kaj Birket-Smith: Kulturens Veje [C. J. Becker]. E. Kroman: Skriftens Historie i Danmark [C. O. Bøggild Andersen]. Axel Steensberg: Den danske Bonde- gaard. Fridlev Skrubbeltrang: Husmænd i Danmark [H. K. Kristensen]. Steen Bøcher: Vandkraftens Udnyt- telse i det sydl. Nørrejylland før og nu [Holger Rasmus- sen]. Harald Jørgensen og Fridlev Skrubbeltrang: Det Classenske Fideicommis gennem 150 Aar [Sigurd Jen- sen]. P. Riemann: Børglum Klosters Historie [Johs. Lom- holt-Thomsen].....	52
Foreningsmeddelelser	70
Regnskab	72

»FORTID OG NUTID« udgives af Dansk historisk Fællesforening ved Foreningens Sekretær, ROAR SKOVMAND, under Medvirkning af GUNNAR KNUDSEN og CHR. AXEL JENSEN. Tidsskriftet udkommer normalt med 8 Ark aarlig og koster i Boghandelen fra 1. Januar 1943 6 Kr. pr. Aargang. To Aargange udgør et Bind. Det kan bestilles gennem enhver Boghandel. Medlemmer af Amtssamfund under DHF. kan faa det for halv Pris ved Henvendelse til vedkommende Samfunds Bestyrelse. Til disse Medlemmer sendes Tidsskriftet saaledes, at der een Gang aarlig opkræves 3 Kr. + Portopenge, medmindre Redaktionen inden 1. Oktober har modtaget 3 Kr. indbetalt paa Girokonto 20185, cand. mag. Roar Skovmand, Askov pr. Vejen. Til denne Adresse bedes sendt Bidrag til Tidsskriftet samt Bøger, der ønskes anmeldt deri.

